

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Ústav germánských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Epistemisk modalitet i norsk
med særlig vekt på modale verb og korte modale adverb

Autor diplomové práce: **Jana Pivničková**
Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Jarka Vrbová**
Studijní obor: Norština
Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Jana Pivničková

Takksigelse

Først og fremst vil jeg gjerne takke min veileder PhDr. Jarka Vrbová for hennes vennlige hjelpsomhet og faglig støtte, og min lektor og sensor Thor Henrik Svevad, cand. philol., for hans uendelige tålmodighet og nyttige språklige råd.

En stor takk skal også til min veileder i Bergen, Kari Tenfjord, for mange gode forslag under skriveprosessen. Jeg vil også takke Knut Hofland fra Aksis (Avdeling for kultur, språk og informasjonsteknologi ved Universitetet i Bergen) som var så imøtekommende å skaffe meg tilgang til korpusene og stille dem til min disposisjon. En hjertelig takk skal dessuten til Gjert Kristoffersen og Gisle Andersen fra Aksis som var veldig hyggelige og ga meg grundig veiledning i korpusanvendelse.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min familie, kjæreste og mine venner for deres støtte og forståelse.

INNHold

1	Innledning	2
2	Modalitet	4
2.1	Modale partikler eller adverb	10
2.1.1	Adverbenes egenskaper og funksjoner	11
2.1.2	Trykklette adverbialer og deres plassering i setningen	13
2.1.3	Ytterligere inndeling av setningsadverbialer	15
2.1.4	JO	17
2.1.5	VEL	19
2.1.6	NOK	21
2.1.7	VISST	22
2.1.8	DA	23
2.1.9	NÅ	24
2.2	Modale verb	26
2.2.1	MÅTTE	31
2.2.2	BURDE	34
2.2.3	SKULLE	37
2.2.4	VILLE	43
2.2.5	KUNNE	48
3	Praktisk analyse	53
4	Avslutning	60
5	Resumé (på tsjekkisk - český)	61
6	Litteraturliste	64
7	Vedlegg	65

1 Innledning

Et språk er ikke et strengt rasjonelt matematisk system der alt er enten svart eller hvitt etter fastsatte regler. Den menneskelige kommunikasjon tjener ikke bare som formidling av enkel, saklig informasjon. I uminnelige tider har mennesker prøvd å verbalisere også sin holdning til innholdet i utsagnet, fra usikkerhet og tvil til håp og tillit (epistemisk modalitet), eller en holdning som uttrykker nødvendigheten og ønskeligheten av at handlingen fullbyrdes (deontisk modalitet).

Alt dette kan man uttrykke ved å benytte flere modale uttrykksmåter. Modalitet kan uttrykkes i alle språk fordi alle mennesker har de samme behov for å meddele alt de har i tankene; hjelpemidlene kan derimot være svært forskjellige.

I avhandlingen vil jeg konsentrere meg hovedsakelig om to måter å uttrykke epistemisk modalitet på i norsk, dvs. måter å uttrykke avsenderens holdning til innholdet i utsagnet (mer i kapitlet “Modalitet”). Det dreier seg nemlig om enkelte modalverb som *kunne*, *måtte*, *ville* osv. og så de spesielle modalpartiklene, såkalte “små ord med stor betydning”, som *jo*, *nok*, *da* og andre. Jeg vil gjerne granske bruken og betydningen av dem i motsetning til andre modale uttryksmuligheter i språket og se på problemer med mulig flertydighet. Til slutt vil jeg sammenligne dem med hverandre som angår statistisk hyppighet i tekst og i tale.

Grunnen til at jeg bestemte meg for å skrive akkurat om dette emnet, er behovet for å forstå norsk bedre, oppfatte nyansene i modale utsagn og sist, men ikke minst for å utnytte modalitetsmekanismene korrekt og bruke riktige ord til det som jeg ønsker å uttrykke. Som en fremmedspråklig person sammenligner man gjerne det andre, nye språket med sitt morsmål. Det er helt naturlig å prøve å tilpasse det kjente “systemet” til det som man strever med å lære. På den andre siden kan dette av og til vise seg å være en feil måte å gjøre det på, for eksempel ved enkelte preposisjoner, som ikke kan oversettes simpelthen etter noen ideale mønstre, eller ved

ordstilling osv. Dermed oppstår det ofte “typiske” feil som kjennetegner språket til fremmedspråklige med bestemte morsmål. Men så snart man finner ut av slike feil og retter på dem, er det gjerne tilfelle at man begynner å bruke det nylærte uttrykket eller den korrigerede regelen for mye og sprer den videre dit den ikke hører hjemme.

Alt dette foregår i god tro på at man finpusser sin uttrykksmåte. Faktisk gjør man det, det er bare en lang vei fra begynnelsen til en forholdsvis god språkkunnskap. Læreprosessen beveger seg mellom disse to ytterpunkter, nemlig feil analogi fra morsmålet og feil analogi i det fremmede språket. Analogi er noe ingen kan unngå i læreprosessen: når vi snakker, bruker vi mer eller mindre ubevisst et system som er lagret i minnet vårt, og som setter oss i stand til å ytre setninger som vi aldri før har hørt. Siden den beste måten man kan bekjempe fienden sin på er å få mest mulig kjennskap til den, vil jeg skrive om epistemisk modalitet i norsk, prøve å oversette eksempler riktig til god tsjekkisk og forklare betydningen i enkelte utsagn.

2 Modalitet

Forskjellen mellom modale og kategoriske utsagn ligger i sannhetsverdien i utsagnene, i måten de forholder seg til virkeligheten på, til den ytre verden. I tillegg til den saklige informasjonen får vi vite noe om avsenderens eller andre personenes innstilling overfor innholdet i setningen. På den måten kan vi si at det dreier seg egentlig om objektive og subjektive utsagn og modalitet er først og fremst et semantisk begrep.

I norsk, som i mange (hvis ikke alle) andre språk, har vi flere måter å uttrykke modalitet på ved hjelp av både morfologiske, syntaktiske og leksikalske midler. Disse er nærmere sagt modus, modale leksikalske uttrykk og kombinasjoner av enkelte verb og infinitiv. Modus, dvs. indikativ, imperativ eller konjunktiv, kan bli betraktet som en morfosyntaktisk kategori der en spesiell syntaktisk konstruksjon benyttes sammen med respektive bøyningsendelser eller deres fravær:

Stopp diskrimineringen av norske fiskere! (imperativ, avsenderens oppfordring, ønske)
Zastavte diskriminaci norských rybářů!

Leksikalske uttrykk kan høre til forskjellige ordklasser, f. eks. verb, adverb eller adjektiv:

Altså er det helt nødvendig at disse fungerer slik de skal. (adjektivet *nødvendig*, verbet *skal*)
Je tedy bezpodmínečně nutné, aby tyto fungovaly tak, jak mají.

Skal vi kombinere verb inn i sammensatte verbformer, kan vi bruke selve modalverb (se nedenfor) eller andre enkelte verb som lar seg kombineres i modale utsagn i en viss betydning, men grensen mellom hva som skal kalles modalverb og hva som ikke skal kalles det, er ikke alltid helt klar:

Og de har å oppføre seg deretter! (ha å med en tydelig modal betydning *skulle*)
A měli by se podle toho chovat!

Steff kan være den avgjørende spilleren (...). (*kan* som modalverb, mulighet)

Steff může být hráčem, který rozhodne.

Alt dette gjelder form, måten vi uttrykker modalitet på. Hva angår selve innholdet i enkelte utsagn, finnes det to typer modalitet som vi kaller deontisk og epistemisk¹. På en forenklet måte kan man oppsummere forskjellen mellom disse to typene ved å si at “*epistemic modality calibrates the area of meaning lying between Yes and No; whereas deontic modality calibrates the area of meaning between Do it! and Don’t do it!*” (Cruse, s. 287). For å utarbeide denne formuleringen litt nøyere vil jeg drøfte fordelingen i de følgende utsnittene.

Ved deontisk modalitet uttrykker avsenderen sin eller en annen autoritets overbevisning om at handlingen i setningen blir fullført. Det kan uttrykkes forskjellige grader av insistering, alt fra en streng ordre til et høflig tilbud eller bare en tillatelse som bare opplyser at noe er mulig uten at avsenderen insisterer på at det fullføres eller ikke. Siden det vanligvis dreier seg om en handling som kommer (eller ikke kommer) til å skje, har deontisk modalitet ofte også en futurisk bibetydning som vi kan se f.eks. i utsagnene som *Stopp diskrimineringen* eller *De har å oppføre seg deretter*, hvor avsenderen tydelig peker mot framtiden – handlingen skal finne sted etter usagnsøyeblikket. Også i setninger om fortiden, med verb i preteritum eller perfektum, er betydningen futurisk – i forhold til det andre som foregår i konteksten av setningen, skjer den modale handlingen senere: *De sa bare at jeg måtte betale* eller *Noen måtte tilbringe år i jernlunge for å berge livet* (dvs. “noen kom (nødvendigvis) til å tilbringe...”). Preteritum brukes også i konjunktiv: *Journalistikken skulle være nøyaktig, ærlig og engasjert*. I det sistnevnte eksemplet kan vi erstatte *skulle* med *skal* uten at betydningen forandres for mye og futurisk betydning forblir, bare med en svakere grad anbefaling. En annen mulighet er at det dreier seg om et kontrafaktisk innhold, om noe som sikkert ikke har funnet sted: *Passasjerer som skulle ha*

¹ Av og til nevnes det en tredje type modalitet – dynamisk, f. eks. ved verbet *kunne*. Subjektet har en viss evne eller ferdighet (NRG, s. 593). I tsjekkisk skilles denne typen modalitet leksikalsk: *kunne* betyr enten “moci” (epistemisk eller deontisk modalitet), eller “umět” (dynamisk modalitet).

tatt båten lørdag, ble fraktet sørover med bussen. Også her ser vi intensjoner om den “relative” framtiden (passasjerene planla å ta båten, det skjedde bare ikke).

Jeg vil nå rette oppmerksomheten mot målet ved denne oppgaven og ta for meg den epistemiske typen modalitet og snakke om den deontiske for det meste bare under behandlingen av forskjellene mellom disse to. Epistemisk modalitet virker som angivelse på avsenderens sikkerhet på sannhetsverdien i utsagnet, på dets forhold til den ytre verden. Utsagn med epistemisk modalitet behøver ikke å ha en futurisk betydning, avsenderen uttrykker bare sin holdning til informasjonen om den ytre verden i setningen uansett om handlingen foregår i fortiden, nåtiden eller framtiden.

Noen modale setninger kan bli tvetydige, siden de kan ha både en deontisk eller epistemisk lesning:

It is a notable fact that grammatical modal expressions regularly have both epistemic and deontic uses, and this seems to be a universal phenomenon (...). Various suggested explanations have been put forward for this, either by showing that both are merely special cases of some more general meaning, or by showing that the derivation of one from the other (by metaphor, or whatever), is so ‘natural’ as to be inevitable; however, none of the proposed solutions so far is wholly convincing (Cruse, s. 287).

Vi må ha mer kontekst for å kunne tolke betydningen riktig i tilfeller som vi kan illustrere ved det følgende eksemplet:

På dette tidspunkt må det være klart hvem som skal bli ny styreformann (...).
V tomto okamžiku už musí být jasné, kdo bude novým předsedou (...).

Ved en epistemisk lesning betyr setningen “det er sikkert klart nå, det har visst allerede vært bestemt” mens den deontiske betydning kan vi omskrive omtrent med ord som “det er nødvendig at ny formann blir valgt (for å kunne gå videre)”. Her ser vi igjen den futuriske betydningen – “en formann må bli valgt” (hvis den ikke har blitt valgt ennå). I *Norsk referansegrammatikk* blir denne forskjellen behandlet som forskjellen mellom modalverbets rekkevidde: “Ved en

epistemisk lesning (...) kan modalverbet sies å stå til hele setningen (...). Ved en deontisk lesning står modalverbet til verbfrasen” (NRG, ss. 581-582).

Den futuriske betydningen av deontisk modalitet forklarer imidlertid også hvorfor det ikke er mulig å ha en epistemisk betingelsessetning. Mens *Han må være på kontoret* kan tolkes både deontisk og epistemisk, i et vilkårskompleks er det bare mulig å ha en deontisk lesning: *Hvis han må være på kontoret ...* (NRG, ss. 582-583). Betingelsenes betydning ligger i det om de blir oppfylt eller ikke (altså i framtiden) mens ved epistemisk modalitet uttaler man seg om det som antakeligvis har skjedd, skjer eller vil skje, dvs. det er ingen plass til valg, det er bare et mer eller mindre sikkert faktum. Og dersom vi ikke er sikre på at noe er et faktum, kan vi ikke sette det som et vilkår.

For språkbrukere med andre språk enn norsk som morsmål kan det være et problem å “velge” måten å uttrykke modalitet på. Som vi har pekt på ovenfor, finnes det flere muligheter i norsk, men noen er selvfølgelig mer frekvente enn andre. Etter min oppfatning forekommer det oftere modale verb enn andre leksikalske uttrykk i norsk, mens det i tsjekkiske oversettelser kan bli mer naturlig å bruke typiske modale adverb:

*Hun må ha kommet senere.
Určitě přišla později.*

For å granske saken mer presis og lærd vil jeg oppsummere hvordan man uttrykker epistemisk modalitet i tsjekkisk i de følgende avsnittene. Jeg vil hen vise til Miroslav Grepls kapitler om modalitet i *Příruční mluvnice češtiny*.

For å uttrykke nødvendighet, mulighet eller hensikt i moderne tsjekkisk bruker man som oftest leksikalske midler. Ved epistemisk modalitet kan vi regne blant disse midlene såkalte “epistemiske predikater” som f. eks. *věřím, jsem si jist(y), je nesporné, je pravděpodobné, je zřejmé, je možné, je vyloučeno, předpokládám, mám dojem (pocit), soudím, hádám, myslím,*

počítám, tuším, pochybuji, zdá se (mi), připadá mi, mám za to osv. (Grepl, s. 624). Det finnes også fraser som står nærmest disse predikatene i betydning, men de består av flere ord eller hele (forholdsvis korte) setninger som vanligvis fungerer som en slags modal innledning, f. eks. *řekl bych, že...; vypadá to, že...; nic bych za to nedal, že...; dám za to krk, že...; podle mě...; co já vím, tak...; pokud se pamatují, tak...* o.l. (Grepl, s. 624-5). Videre har vi i det tsjekkiske språket en mengde “epistemiske adverb” som *nesporně, jistě, očividně, rozhodně, zaručeně, bezpochyby, určitě, nepochybně, zajisté, dozajista, zjevně, zřejmě, nejspíš, patrně, pravděpodobně, asi, třeba, možná, stěží, sotva* m.fl. (Grepl, s. 625). Også her forekommer det uttrykk med flere ord, eller fraser, som fungerer på tilsvarende måte som epistemiske adverb: *podle všeho, podle všech známek, pokud vím, jestli se nemýlím, pokud se pamatují, pokud mě paměť neklame, bůh sud'* (Grepl, s. 625). Til slutt er det selvfølgelig også selve modale verb som et leksikalt middel for å uttrykke epistemisk modalitet.

Vi kan også anvende grammatiske midler for å modalisere utsagnet. Ved siden av modus (imperativ eller konjunktiv) som utnyttet i begge språk, finnes det imidlertid også noen måter som er spesielle i tsjekkisk, og vi finner dem ikke i norsk. For det første kan man bruke futurum som viser en relativt høy grad av sannsynlighet når vi vil uttrykke epistemisk modalitet: *Petr teď bude (=asi je) v knihovně; Ty hodinky ti půjdou špatně; Je teprv pět hodin, to on bude ještě rýt zahradu.* (Grepl, s. 626). Videre kan vi nevne “selvstendige leddsetninger”, dvs. leddsetninger som ikke har en hovedsetning, men står alene som hele setninger: *Aby to Petr nedokázal?! (= jsem přesvědčen, že to Petr dokáže) eller Aby to byl odmítl?! (Grepl, s. 626).* Disse kan betraktes som retoriske spørsmål som antyder et klart svar samtidig som de har en underforstått begynnelse: *Er det mulig at (Petr ikke kunne klare det? Nei, det er ikke mulig.* eller som et utrop: *Det er ikke mulig at (Petr ikke kunne klare det)! Bortsett fra setninger med subjunksjonen aby*

forekommer det også en lignende type setninger med *že* i den samme modale betydningen men intonasjon er viktig her: *Že by o tom Petr **nevěděl**?*

2.1 Modale partikler eller adverb

Modale partikler i norsk er korte ord (alle har bare en stavelse) som modifierer innholdet i et utsagn. De er først og fremst et muntlig fenomen. Derfor er det ikke så lett å finne eksempler på dem i skriftlig språk, selvfølgelig med unntak av samtaler i skjønnlitteratur. De dukker opp som oftest i en veldig følelsesfull tale, overlesset med emosjon. Da kan det hele gjerne bli overlesset med modale partikler som vi kan se i det følgende eksemplet fra Alexander Kiellands roman *Gift*:

*”Til konfirmasjon – min venn! du husker **visst** ikke at han snart er seksten år?”*

*”Det er **nok** snarere du, som ikke husker at det bestandig har vært en avtale mellom oss at Abraham ikke skal konfirmeres.”*

”Avtale? – nei Wenche! det har det aldri vært!”

*”Men har jeg **da** ikke hundre ganger sagt: han skal ikke konfirmeres.”*

*”**Jo**, men det er ingen avtale.”*

Bruk av disse adverbene i litteratur bidrar til autentisitet av samtalene, stilen blir naturlig og trekker oss inn i situasjonen. Leseren kan nesten se, eller høre, ekteparet diskutere.

Korte ord som *da, jo, nok, nå, vel* og *visst* blir i de fleste grammatikkene kalt enten adverb eller partikler. Grunnen kan være at noen språkforskere har ordklasseinndeling som hovedkriterium når de skal finne på et navn på disse ordene, og derfor kaller de dem adverb. Andre tar sannsynligvis i betraktning ordenes lengde og forholdsvis “mindre” betydning i syntaks og morfologi. Ifølge *Bokmålsordboka* er en partikkel i dens opprinnelig betydning “[en] smådel av et stoff, grann”, og i den språkvitenskapelige betydning “[et] ubøyelig småord eller stavelse” (*Bokmålsordboka*, s.388). Jeg bestemte meg for å kalle dem “adverb” i denne oppgaven siden det er et mer presist definert begrep. Men hvilken betegnelse man enn velger, finner man dem som oftest klassifisert som *modale* småord ettersom deres funksjon er at de modifierer innholdet i utsagnet, dets sannhetsverdi.

2.1.1 Adverbenes egenskaper og funksjoner

Ordklassen som vi kaller adverb” er “alt annet enn homogen”. Slik omtales adverbene i Olav Næs’ *Norsk grammatikk* fra 1979 (s.165). Også Rønhovd i sin *Norsk morfologi* sier at “[a]dverba er tradisjonelt rekna som ei sekkegruppe, der ein fører opp ord som ikkje høver i andre ordklassar” (s.91). Derfor blir de til og med ved noen grammatikere definert negativt, dvs. at i denne ordklassen faller det til slutt sånne ord som ikke har egenskaper som kunne sikre dem en plass i en av de øvrige ordklassene. Men vi skal se at det finnes nok felles grammatiske trekk hos adverb slik at de kan bli definert positivt og innen ordklassen enda videre fordelt i grupper etter forskjellige kriterier.

Adverb er en åpen ordklasse, dvs. det kan dukke opp stadig nye ord som blir klassifisert og brukt som adverb. Selv innen den lille gruppen omtalte småord *jo, nok* osv. utvider seg selv om det skyldes først og fremst kombinasjoner av de allerede eksisterende småord: *joda, velvel, visstnok* osv. Ordklasser defineres mest nøyaktig ved å anvende felles trekk i morfologi, syntaks og semantikk til en viss gruppe ord. En ordklasse kan ha en svært vag eller bred avgrensning på enkelte av disse lingvistiske nivåene, f. eks. morfologiske trekk ved interjeksjoner, syntaktiske regler ved substantiver eller semantisk spesifisering av pronomener. Hvis vi tar dem i betraktning alle på en gang, og skaper en definisjon som omfatter alle disse trekkene, får vi et fungerende system hvor vi kan fordele alle ord entydig.

Norsk referansegrammatikk angir en systematisk oversikt over ordklasser hvor det morfologiske kriteriet ved adverb er at de er ubøyelige mens syntaktisk fungerer de som adledd (NRG, s. 29). Som angår semantikk, skiller boken mellom leksikalske og grammatiske ord og såkalte pro-ord, som henter sin betydning fra konteksten (NRG, s. 21). Adverb er altså leksikalske ord. Vi kan også være mer nøye innen enkelte kategorier (morfologiske, syntaktiske

og semantiske trekk). Noen grammatikere stiller bare en av disse kategoriene i fokus ved sine definisjoner.

Et felles morfologisk kriterium for å klassifisere ord som adverb er at de er ubøyelige, dvs. at deres form ikke kan forandres. I den “gamle” ordklasseinndelingen var noen av adverbene bøyelige og noen ubøyelige (noen typer kunne gradbøyes, som *godt – bedre – best*, mens andre var ubøyelige, for eksempel *aldri*). Denne ordklasseinndelingen var en tradisjonell inndeling, dvs. den var basert på semantiske karakteristikk: *Traditionally, syntactic categories are defined semantically: nouns are defined as words referring to “persons, places and things”, verbs are “doing words”, that is, they refer to actions, whereas adjectives are “describing words”* (Cruse, s. 267). Dette gjelder selvfølgelig også adverb som vanligvis ble klassifisert i betydningsgrupper som tidsadverb, stedsadverb osv. (se nedenfor). Det viste seg imidlertid at en slik inndeling ikke er feilfri: *It was recommended that syntactic categories should be defined on syntactic criteria: for instance, nouns are inflected for number, gender and case and take articles as modifiers; verbs are inflected for tense and aspect, etc. Connections with semantics were held to be non-systematic* (Cruse, s. 267).

Den nye ordklasseinndelingen har bøyning som hovedkriteriet (Kulbrandstad, s.87) og gradbøyde adverb havner nå derfor i kategorien “adjektiv”. Grunnen til det er at adjektiver også kan gradbøyes og ifølge Kulbrandstad “[o]rd som bøyes blir samlet i ulike klasser ut fra hva slags bøyning de har (tidsbøyning, tallbøyning, gradbøyning o.l.)” (Kulbrandstad, s.87). Ord som er ubøyelige er dernest videre fordelt på ulike klasser ut fra forskjellige syntaktiske kriterier, f. eks. i en definisjon som Jon E. Hagen angir i sin bok. Han bygger definisjonen av adverb på deres syntaktisk funksjon i en setning: “Adverb er ord som kan fungere som adverbialer” (Hagen, s. 130). Nå vil jeg rette oppmerksomheten mot nettopp denne funksjonen av adverb.

En viktig del av syntaktiske egenskaper av adverbialer er deres plassering i en setning. I setningsskjemaet, eller kanonisk setningsleddfølget skiller man mellom trykktunge adverbialer, som oftest står i slutfeltet eller forfeltet, og trykklette adverbialer, som har sin plass i midtfeltet. Der er nettopp den sistnevnte gruppen som denne oppgaven er opptatt med og deres plassering blir videre omhandlet i kapitlet “Syntaktiske trekk ved trykklette adverbialer i setningen”. Og sist, men ikke minst er det i syntaksen viktig å beskrive hvilke ledd adverbialer kan modifisere, noe som fungerer som et av kriteriene ved inndeling av adverbialer i for eksempel Næs sin grammatikk (Næs, s. 165).

Når det gjelder semantikk, kan vi også ordne adverb i flere kategorier. Enkelte grammatikerne behandler saken litt forskjellig på dette området, ettersom en for detaljert inndeling kan være veldig subjektiv. Likevel ligner disse fordelingene på hverandre og forskjellen består særlig i benevnelsen av enkelte kategorier eller i hvilken grad er disse kategoriene detaljerte og omhyggelige. Slik kan vi finne for eksempel tidsadverb, stedsadverb, årsaksadverb osv. i de fleste inndelingene. Naturligvis gjelder det samme analogisk adverbialer.

2.1.2 Trykklette adverbialer og deres plassering i setningen

Småord som *da, jo, nok, nå, vel* og *visst* heter hos de fleste grammatikkene “modale adverbialer” (for eksempel Næs, s. 353, hvor de er ordnet i en gruppe sammen med nektende adverbialer som *ikke, neppe, sannsynligvis* osv.). Han sier også at “[d]ette er typiske sentraladverbialer” (s.353), som betyr at de blir som regel plassert i midtfeltet. Blant disse former disse korte modale adverbialene enda en spesiell klasse som “[s]vak betonte ord for forbehold eller hevdelse” (Næs, s.257).

Selvfølgelig finnes det alltid unntak til fastsatte regler for ikke å gjøre en sak for enkel. Det kan hende at vi ikke finner “typiske sentraladverbialer” bare umiddelbart foran verbalet i

midtfeltet. Næs nevner et eksempel: *Vel* kan bli basis ved motsetning: *Vel har det ofte vært hevdet, men –*. (Næs, s.257). I litteraturen kan vi (alle normative grammatikere på trass) finne eksempler som:

Konfirmeres måtte de jo.
Ke konfirmaci prostě museli.

Her ser vi at setningen ikke følger en typisk ordstilling, fordi den begynner med en infinitt verbform, noe som ikke er så vanlig i norsk. Adverbialet *jo*, som skulle ligge bak det finite og foran det infinitte verbalet (dvs. mellom dem hvis de passet i den regelmessige rekkefølgen), er umulig å plassere på den plassen akkurat her. Grunnen til at slike konstruksjoner blir brukt er nemlig deres store ekspresjonsstyrke. Her får det trykklette *jo* en tung betoning og dets finalposisjon (selv om det egentlig fortsatt er midtfeltet) peker på dets uttrykksfullhet og betydelige rolle i setningens semantikk. Slutfeltet mangler her, det skulle vært det infinitte verbalet *konfirmeres* der hvis setningen falt inni det typiske skjemaet slik som utsagnets parafrase gjør: *De måtte jo konfirmeres*. Med en gang kan vi se at en slik formet setning mister mye av ekspressiviteten av den opprinnelige versjonen. I muntlig språk kan man bruke andre, nonverbale virkemidler for å understreke det som taleren oppfatter som det viktigste i utsagnet (tonefallet, trykk, osv.), mens i skriftlig språk stoler man stort sett på nettopp disse mekanismene som avvikende ordstilling.

Det finnes et annet tilfelle av avvikelsen i skjemastrukturen ved disse adverbialene: “Nokre av disse adverbiala kan også hengjast etter setningen, bak slutfeltet, og utskilt med komma i skrift. (...) Ofte kan adverbialet stå i midtfeltet og samtidig vere oppatteki til slutt: *No må du komme, da*. (...) *Ho er jo inne, jo*.” (NRG, s.826).

Et annet syntaktisk trekk ved modale adverb er at de er et underordnet ledd til setningskjernen og sammen danner de på den måten et hypotagme: “[d]et kjem til uttrykk ved at

setningsadverbialet kan strykast utan at setningskjernen får nokon annan syntaktisk verdi.” (Vassenden, s.96).

I *Norsk referansegrammatikk* blir modale adverbialer kalt “setningsadverbialer” som etter definisjon “står som ei nærmare beskriving av eller ein modifikasjon til heile setningsinnhaldet eller til predikatet” (NRG, s.808). De kan ikke fremheves eller fokuseres som andre adverbialer, fordi de ikke utgjør en egen del av meningsinnholdet (NRG, s.808). Kulbrandstad omtaler også dette karakteristiske trekket i sin bok *Språkets mønstre*, og sier om setningsadverbialene, i motsetning til omstendighetsadverbialer, følgende: “De er ikke-spørsmålsbesvarende, det vil si at det ikke lar seg gjøre å formulere et spørsmål til setningen som gir et setningsadverbial til svar. De kan ellers kjennes på at det ikke er mulig å bruke ledd av denne typen i såkalte utbrytningskonstruksjoner.” (Kulbrandstad, s. 190).

2.1.3 Ytterligere inndeling av setningsadverbialer

Vassenden klassifiserer setningsadverbialer videre etter deres innhold: “Dei ordnar seg grovt sett i tre underklassar: setningsadverbial som nektar innhaldet i setninga, setningsadverbial som melder tidstilhøve, og setningsadverbial som melder modale tilhøve. Med kortare nemningar kan vi bestemma dei som ’nektande’, ’temporale’ og ’modale’.” (Vassenden, s.98). Korte adverbialer *jo, vel* osv. hører selvfølgelig den tredje underklassen til. Også i *Norsk referansegrammatikk* blir disse adverbialene anført under overskrift “modalitet” innen kapittel “setningsadverbialer”. Deres funksjon er ikke bare å uttrykke avsenderens holdning til innholdet i setningen, men også “til forholdet mellom dette innhaldet og røyndommen, og sendarens haldning og forventningar til mottakaren” (NRG, s.824). Den type modalitet kalles epistemisk, etter definisjon i NRG: “Hvis språkbrukerens holdning angår sannhetsverdien av innholdet i

utsagnet, er modaliteten epistemisk. (...) Adjektivet (...) er dannet til det greske substantivet episteme som betyr 'kunnskap' eller 'viten'." (NRG, s.580).

Enda videre blir de ordnet i overensstemmelse med deres betydning som (a) forsterkere eller (b) dempere av innholdet i setningen:

De tre fyrste, *no*, *da*, *jo*, blir brukte til å forsterke innhaldet i setninga. Dei understrekar at det som blir sagt, verkeleg er i samsvar med røyndommen. Dei tre siste, *nok*, *vel*, *visst*, blir i staden brukte til å dempe ned innhaldet noko. Senderen vil reservere seg mot innhaldet, vil ikkje uttale seg altfor kategorisk.
(NRG, s. 824)

Når vi tar i betraktning hvem det er modale adverb er orientert mot, kan vi igjen ordne dem inn i tre nye grupper etter dette kriteriet (NRG, s.824-826): Den ene gruppen hører de såkalte ego-orienterte adverbialer til, den andre de som kalles alter-orienterte, og i den siste gruppen faller det ord som er nøytrale i dette hensynet. Det dreier seg om adverbialene i utsagnet går henholdsvis på avsenderen, mottakeren, eller ingen av dem især. Ifølge denne fordelingen er *nå* og *nok* ego-orienterte og *da* og *vel* alter-orienterte. Men i tilfelle *vel* kan man "særleg i litt formelt munnleg språk (intervju o.l.) (...) bruke [ordet] utan at ein appellerer til ein mottakar: *Eg meiner vel at tidspunktet ikkje var det rette.*" (NRG, s.825).

I de følgende kapitler oppgir jeg eksempler samt kommentarer på bruk av *da*, *jo*, *nok*, *nå*, *vel* og *visst* i forskjellige funksjoner.

2.1.4 JO

D) Dette korte ordet fungerer ofte som et svarord på negative spørsmål, ordrer og påstander, der man vil "uttrykke at ein er einig i den underforstådde budskapet når spørsmålet eller utsegna inneheld ei nekting" (NRG, s.968):

*Er du ikke ferdig? – Jo, snart.
Ještě nejsi hotov? / Ty ještě nejsi? – Ale ano, už to bude.*

*Det er ikke sant! – Jo, det er det.
Že to není pravda! – (Ale) je.*

*Ikke si det! – Jo, det sier jeg.
Neříkej! – Prostě je to tak.*

Hvis spørsmålet er negativt på grunn av overraskelse av den som spør (noe er mot hans/hennes forventninger), er svaret med *jo* en bekreftelse av det som ble forventet først:

*"God aften Wenche, vil du ikke snart tenne lampen?" spurte han idet han gikk forbi.
"Jo" – svarte hun fra sofaen uten å røre seg.
„Dobré odpoledne, Wenche, nechceš uz rozsvítit lampu?" zeptal se, když šel kolem.
„Ale ano" – odpověděla z pohovky a stále se nehýbala.*

Man kan også svare med *jo* på et positivt formet spørsmål, men da svarer man egentlig ikke direkte på selve innholdet i spørsmålet. Man signaliserer heller at vi har et svar, eller "det kan også brukast når det ligg nøling eller varsemnd i svaret" (NRG, s. 968):

*Men vet du hva det er for slags folk – disse? – jo du, det er forbryterne, det er samfunnets utskudd, som trosser lovene og fyller våre fengsler.
Ale víš, co je tohle za lidi – tihleti? – ale božínku, samí výtržníci, sebranka, co překračuje zákony a plní nám tak věznice.*

*Vil du ha litt å drikke? – Jo takk, litt kanskje.
Chceš se napít? – Ale jo, trošku.*

Hvis vi vil klassifisere svarord innen ordklassene, kan vi ifølge NRG regne dem som interjeksjoner på syntaktisk grunnlag, fordi de vanligvis ikke inngår syntaktisk forbindelse med

andre ledd. De blir også kalt “pro-ord” ettersom de kan erstatte en hel setning: *Kommer du? Ja* (= = jeg kommer) (NRG, s. 26).

II) *Jo* brukes også som subjunksjon i sammenligningskonstruksjoner, enten i kombinasjon med et annet *jo* eller *desto* som korrelatet, eller med bare adjektiv i komparativ (dvs. uten uttrykt korrelat):

*og hjertet banker fortore jo mer jeg tenker på det
a srdce mi buší tím rychleji, čím více na to myslím*

*Jo mer du Leser, jo klokere blir du.
Čím více čteš, tím jsi chytřejší.*

*jo flere bøker som utgis, desto bedre
čím více knih se vydává, tím lépe*

III) Som trykklett adverbial bruker man *jo* som referanse til viten, kunnskap eller forståelse. Det kan uttrykke

(a) irritasjon – mottakeren burde allerede vite det som vi sier eller trekke den samme slutningen som vi selv gjør:

*Kan du gå på butikken? – Jeg gjorde det jo i går.
Nezašel bys nakoupit? – Vždyť jsem nakoupil včera.*

*Jeg kunne jo vært drept på stedet!
Taky mě mohli na místě zabít!*

(b) påminnelse – det dreier seg om et faktum som er kjent fra før, men avsenderen vil trekke oppmerksomhet til det, som den riktige grunnen til noe eller som det viktigste i situasjonen o.l.

*når alt kom til alt, så var det jo bare en dame
když se to vezme kolem a kolem, byla to přece jen žena*

*hun visste jo heller ikke full beskjed om hva det var Abraham hadde gjort
vždyť ani sama nevěděla, co přesně Abraham udělal*

(c) overraskelse – vi uttrykker at noe ikke stemmer med våre forventninger:

*Men hvorfor sitter De nu der og sier alt dette, som De jo slett ikke mener?
Ale proč nám to všechno teď tady vykládáte, snad tomu ani trochu nevěříte?*

2.1.5 VEL

I) Med *vel* kan man innlede en setning og uttrykke på en måte en oppsummering eller avslutning av alt som foregikk eller ble sagt inntil nå, altså funksjonen er generelt å sammenbinde setningen med konteksten fra før:

*Vel, dette får være nok for i dag.
Tak, to by bylo pro dnešek všechno.*

*Vel, jeg hadde et ørlite håp om at jentene skulle klare det.
No, měl jsem jen nepatrnou naději, že to dívky zvládnou.*

II) Vi kan også bruke *vel* sammen med svarord, *ja* eller *nei*, og så skrives det hele som ett ord. I dette tilfellet signaliserer vår uttrykk at vi har hørt det som var blitt sagt og tar det til etterretning:

*I dag har eg nemleg spart 25 000 kroner. – Javel... ja, gratulerer... eh, kva har du kjøpt?
No a dnes jsem ušetřil 25 000 korun. – No teda... tak blahopřeju... a co sis koupil?*

III) Som trykk tungt adverbial kan *vel* bety det samme som *godt*, og kan bli plassert i kategori “måtesadverbialer” hvis vi følger for eksempel Olav Næs sin semantisk klassifisering (Næs, s. 352):

*På den store dag (...) var det vidunderlig å høre hvorledes han kunne (...) kaste spørsmålene hit og dit og bestandig treffe konfirmanten forberedt og vel forberedt.
V ten velký den (...) pak bylo obdivuhodné slyšet ho (...) rozhazovat otázky na všechny strany a vždy zastihnout konfirmanty připravené, a to dobře připravené.*

Vel kan også ha betydning *minst* og da regnes det som “målsadverbial”:

*Analytikerne hadde på forhånd regnet med et resultat på vel 2,1 milliarder mark.
Analytici předem počítali s výsledkem ve výši přinejmenším 2,1 miliardy marek.*

*Det er vel 30 mil fra Kristiansand til Stavanger.
Z Kristiansandu do Stavangeru je to dobrých 30 norských mil.*

IV) Som trykklett adverbial kan *vel*

(a) uttrykke avsenderens antakelse – han eller hun antar at noe forholder seg slik resten av setningen signaliserer (han / hun tror det):

*Ja, dere har vel fått pakken jeg sendte?
Jo, ten balíček ode mě už jste asi dostali, že?*

Her må vi legge merke til rekkefølgen i setningen, fordi en setning som *det er vel 30 mil* kan bety

- (i) *det er litt over 30 mil* (taleren er sikker på det, altså *vel* er trykk tungt adverbial som i **3**), eller
- (ii) *det kan være 30 mil* (et trykklett adverbial som uttrykker usikkerhet i utsagn).

Tvetydighet forsvinner i setningene med sammensatte verbformer. Her blir det åpenbart sett om det dreier seg om betydning (i) eller (ii) ifølge plassering av adverbialet. Som sagt ovenfor, trykklett adverbial har sin plass vanligvis i midtfeltet, dvs. i en hovedsetning mellom den finitte og infinitte verbformen og i en leddsetning foran hele verbalet. På den andre siden, et trykk tungt adverbial som modifierer et annet ledd i setningen finner vi oftest i slutfeltet:

(i) *det kan være vel 30 mil – může to být dobrých 30 mil*

(ii) *det kan vel være 30 mil – může to být i 30 mil*

(b) dempe betydning av innholdet i setningen – noe som peker mot forsiktighet ved avsenderen, det at han eller hun ikke vil være påståelig:

*Mener du å si at kapasiteten er for dårlig? – Jeg mener vel mest å antyde (...).
Chceš říct, že kapacita je příliš malá? – Já jsem jen chtěl naznačit (...).*

Her kan vi også kanskje føye til eller erstatte *vel* med *egentlig* for å gjøre det hele tydeligere (*jeg mener egentlig mest å antyde...*).

(c) virke appellerende i spørsmål, der bare tonefallet er spørrende mens formen (ordstilling) følger reglene i vanlig påstandssetning:

*Du skjønner vel hvem som er hvem?
Viš přece, kdo je kdo?*

(d) virke insisterende, til og med uttrykke irritasjon (ofte i setningene med utropstegn), resignasjon eller det motsatte – håp:

*Du! Du kan vel ikke klage!
Ty! Zrovna ty si nemáš na co stěžovat!*

*Det er no vel ikkje sant!
To snad nemůže být pravda!*

2.1.6 NOK

I) På tilsvarende måte som *vel* kan også *nok* være et trykktungt adverbial, bortsett fra sin funksjon som trykklett adverbial som blir behandlet senere under 2). Ordet fungerer som en kvantor (NRG, s. 218) eller etterstilt kvantifiserende bestemmer (NRG, s. 261-262), men teller heller blant adverb enn determinativer, og synonymet kan være “tilstrekkelig (mengde)”:

*Penger er likevel ikke nok.
Peněz však není dost.*

II) Som et trykklett adverbial brukes *nok* i subjektive oppfatninger ved ulike følelser. Man kan uttrykke

(a) resignasjon, håp eller trøst, hvor *nok* kan vanligvis erstattes med “sannsynligvis”:

*Du har nok rett.
Asi budeš mít pravdu.*

*Jaja, sier hun, dere får det nok fint.
Nojo, říká, budete to asi mít hezké.*

(b) en viss beklagelse eller et faktum man vil innrømme

*Mistet du sertifikatet? – Ja, jeg gjorde nok det.
Přišel jsi o řidičák? – Bohužel ano.*

*“Hør du mor,“ begynte han, da han hadde sittet en stund ved ovnen; “jeg tror nok at jeg vil gå for presten.”
„Poslyš, mami,“ začal, když už chvíli seděl u kamen; „myslím, že přece jen půjdu ke konfirmaci.”*

Her må man også skilles forsiktig mellom konstruksjoner som

(i) *Vi har ikke nok penger.*

(ii) *Vi har nok ikke penger.*

I eksemplet (i) forteller avsenderen at vi egentlig har noen penger, men mangler en del av et beløp som underforstås fra konteksten, og *nok* er her et trykktungt adverbial. I eksempel (ii) meddeler man til mottakeren at vi ikke har penger i det hele tatt, til noe som helst. *Nok* er et trykklett adverbial som bare trekker oppmerksomhet til at problemet er virkelig bare mangel på pengene og ikke noe annet (f.eks. mangel på lyst o.l.).

2.1.7 VISST

I) *Visst* som trykktungt adverbial betyr “sikkert” og fungerer som en bekreftelse av det meddelte faktumet i setningen:

Skal jeg betro Dem (...)? – Ja visst skal De så og litt fort!
Mám se vám svěřit (...)? – Samozřejmě, že ano, a to hned teď!

II) Trykklett adverbial *visst* bruker man i muntlig språk for å uttrykke at avsenderen ikke er helt sikker på sannhetsverdien i informasjonen han eller hun formidler. Avsenderen har allikevel gode grunner til å tro at det er slik:

De tenker på den prosjekterte fabrikk; men den blir det visst ikke noe av for det første.
Myslíte tu projektovanou továrnu – tak pro ujasnění, z toho asi sejde.

Visst brukes også i emosjonelle uttalelser som i det følgende eksemplet. Avsenderen svarer på et spørsmål (lagt til en annen person) for å uttrykke *sin* mening på saken. Hans mening er selvfølgelig forskjellig og svaret blir derfor annerledes enn svaret som den opprinnelig spurte personen ville gitt. I det han svarer viser han også sin autoritet og avstand fra sakens viktighet:

Á – det kan visst jeg forklare Dem!
Ale – to vám můžu snadno vysvětlit i já!

2.1.8 DA

I) Vi kan finne *da* i konjunksjonsfeltet (altså på første plass) i leddsetninger, og derfor klassifiserer vi ordet i slike posisjoner funksjonsvis blant subjunksjoner. Det dreier seg om tidssetninger eller årsakssetninger (NRG, s. 1039):

Ronny rullet seg en ny røyk, og da Auen tente for ham, kunne jeg se at lighterflammen skalv.

Ronny si ubalil novou cigaretu, a když mu Auen připaloval, všiml jsem si, jak se zapalovač třese.

Da det er svært mange ulike faktorer som kan medvirke til at et område får forhøyet elektrisk fare, er det ikke mulig å beskrive alle.

Protože různých faktorů, které mohou současným působením zvýšit elektrické nebezpečí určitého území, je velmi mnoho, není možné popsat všechny.

II) Forbundet med et annet ord brukes *da* ofte som et kort etterheng på spørsmål- eller svarord, sannsynligvis bare for å skape litt mer kontakt med mottakeren, særlig i veldig korte setninger.

Samtidig binder ordet spørsmålet eller svaret med konteksten:

*Han (...) spurte om det var kaffe å få. Jeg sa at **jada**, den var akkurat ferdig. Zeptal se, jestli by nemohl dostat kafe. Rekl jsem, že jo, bylo právě hotové.*

*Ja Gud bevarer! Professoren har vært ytterst elskverdig mot meg; men – Nå **da!** men? To ne, probuh! Profesor byl ke mně vždy nadmíru laskavý, ale... No, copak! Ale?*

III) I likhet med de øvrige adverbialene kan *da* også fungere som et trykktungt adverbial.

Betydningen er enten

(a) “på det tidspunktet, den gang” (et tidsadverb, om enkelttilfelle i fortiden) og *da* står i slike tilfeller gjerne på den første plassen i setningen. I motsetning til dets funksjon som subjunksjon følger det i dette tilfellet umiddelbart verbalet, og ikke subjektet. Årsaken er selvsagt at som trykktungt adverbial står *da* i forfeltet og ikke i konjunksjonsfeltet:

*Da hadde jeg ikke hatt noen å prate med.
Tehdy jsem neměl nikoho, s kým bych mohl mluvit.*

(b) eller “i det tilfellet” (årsaksadverbial) – men grensen mellom tids- og årsaksadverb er her veldig uklart og man kan godt argumentere at også her er *da* et tidsadverb:

*Da ville jeg bli møtt med latter.
To by se mi vysmáli.*

IV) Som trykklett adverbial kan *da*

(a) ha en spørrende eller appelerende funksjon:

*Hvorfor da skape vanskeligheter ved ubillig strenghet i fordringene?
Proč tedy něco ztěžovat bezdůvodnou přísností v požadavcích?*

*Alle føler det kanskje ikke slik, men prøv da vel!
Ne všichni to tak asi cítí, ale můžeš to přece zkusit!*

(b) uttrykke til og med irritasjon:

*Men livet kan da ikke bare tilbringes på puben!
Přece nestrávíte celý život v hospodě!*

(c) fungere som et “tomt” ord uten tilsynelatende betydning, kanskje bare som et utfyll eller forklarende tillegg (på en måte slik som i 2)). Heller ikke her er grensen så klar og vi kan ofte godt begrunne omfatting av f.eks. spørrende *da* innen denne kategorien:

*Jeg kan da ikke forby jentungen å komme hit.
Nemůžu té dívce prostě zakázat, aby sem přijela.*

2.1.9 NÅ

I) Som trykktungt adverbial betyr *nå* “i dette øyeblikket, i dag, i år...”. Med andre ord omfatter adverbet *nå* en tidsperiode på varierende lengde; perioden foregår på samme tid som avsenderen snakker eller skriver:

*Nå er han selv trener for yngre hoppere.
Nyní sám trénuje mladší skokany.*

II) Hvis brukt som trykklett adverbial, modifierer ordet *nå* igjen innholdet i setningen slik som de andre ovennevnte korte adverbialer i denne funksjonen. Det “framhever det som sendaren veit,

og som ho/han vil insistere på og formidle til mottakaren” (NRG, s.824). Det kan igjen virke appellerende (viser autoritet):

*La oss **nu** ikke bli heftige til ingen nytte.
Nebud'ne přece tak prchliví, ničemu to neposlouží.*

III) Vi kan også finne ordet sammensatt med f.eks. *vel*, særlig i utropssetninger eller i setninger der man klossete leter etter ord eller trenger å vinne litt tid:

*“**Nuvel!** – la ham velge!”
„Dobrá tedy! Ať si vybere!”*

*”Det er ikke, fordi jeg selv er – hm! - - -,” deres øyne møttes i speilet, “**nuvel** – jeg er **nu** engang ikke religiøst anlagt således som du ...”
„To ale ne, že bych já sám – ehm...,” jejich oči se setkaly v zrcadle, „jak to říct – já vlastně ani nejsem nábožensky založený tak, jako vy...”*

2.2 Modale verb

Modale verb er også kalt hjelpeverb fordi de ikke kan stå alene i en setning. De krever en annen verbal utfylling og danner på den måten setningens verbal i en sammensatt form. I de følgende avsnittene vil jeg prøve å beskrive deres form og funksjon. Som kilde bruker jeg hovedsakelig Norsk referansegrammatikk. Eksemplene er hentet fra Oslo-korpuset.

Blant de “egentlige” modale verb regner vi en gruppe preterito-presentiske verb, dvs. verb som opphavlig hadde en sterk bøyning i preteritum. Men etter hvert begynte preteritumformen å bli brukt i presens. På grunn av dette har de ikke den vanlige regelmessige endelsen –er i presens i moderne norsk som de aller fleste andre verb. De har en spesiell, stivnet form i presens og et forholdsvis nytt preteritum, dannet igjen for å få fylt den tomme plassen i bøyningsmønstrer etter at den opprinnelige fortidsformen ble overført i sin funksjon til presens, f. eks. moderne norsk infinitiv *skulle* – presens *skal* – preteritum *skulle*. I bokmål finner vi fire slike verb som jeg vil drøfte i denne avhandlingen, nemlig *burde*, *kunne*, *måtte* og *skulle*. Man kan også regne *ville* blant disse verbene selv om dette verbets formell utvikling skiller seg fra de andre. Verbets morfologi og andre trekk (som blir beskrevet videre) er imidlertid like og viser at fra et synkronisk synspunkt hører *ville* hjemme i denne gruppen.

Hittil har jeg beskrevet de morfologiske trekkene som skiller ut disse verbene. Denne gruppen kan også bli beskrevet ved hjelp av visse syntaktiske karakteristikk som disse fem verbene har felles. Deres semantisk rolle utelukker muligheten for å bruke dem i passiv siden de alltid uttrykker noens holdning og dessuten er deres utfylling verbal. De tar ikke objekt som kan brukes som subjekt i en passiv setning. Skal det være passiv i en setning med modalverb, er det den verbale utfyllingen (infinitiv) som passiviseres:

*Men det må gjøres før ulykken intreffer.
Ale to se musí udělat, než se stane neštěstí.*

Det er heller ikke mulig å ha et modalverb i imperativ. Imperativ er selv et av midlene for å uttrykke modalitet, nemlig nødvendighet eller ønskelighet på den mest direkte måten. Derfor er det ingen grunn til å bruke en mindre direkte måte (et modalverb) for å uttrykke modalitet på i den samme direktiviske setningen. Og dessuten er modale verb ikke dynamiske: vi kan ikke befale noen å gjøre det som modale verb uttrykker siden det ikke er en “konkret” handling som kan framføres og som er påvirkelig av noens ordre (det dreier seg altså igjen om semantikk)².

Et annet syntaktisk trekk ved de egentlige modalverbene er at infinitiven som de tar, alltid mangler infinitivsmerket “å”. Ved andre verb som av og til kan regnes til modale etter deres semantikk, kan dette være et valgfritt alternativ. Dette beviser at de ikke helt klart blir betraktet som typiske modalverb (siden de kan ta infinitiv med “å”) og samtidig oppfatter språkbrukerne modaliteten i slike verb (de kan ta infinitiv uten “å”):

*Nei, ingen **behøver være** i tvil om at det er godt å bo i Norge.
Ne, o tom, že v Norsku se žije dobře, není pochyb.*

*Ingen **behøver å være** i tvil om ettervirkningene.
O následcích není třeba pochybovat.*

Det har allerede blitt nevnt at modale verb trenger en verbal utfylling. De kan ikke fungere uten verbutfyllingen siden de uttrykker en holdning til handlingen i setningen. Og uten et hovedverb kan vi ikke ha en virkelig handling i utsagnet (med “handling” mener jeg selvfølgelig også “tilstand”, som f. eks. i *Politikere burde **være mer forsiktige***). En infinitiv etter modalverb kan utelates under noen betingelser, men den er alltid underforstått i utsagnet. Det kan skje i tilfelle elliptiske uttrykk som vi bruker for å unngå gjentakelse:

*Skynd dere hjem så fort dere **kan!**
Pospěšte domů, jak jen nejrychleji můžete!*

² På den samme måten kan vi heller ikke befale noen f. eks. å føle noe. Det dreier seg om noe som det "logiske subjektet" ikke kan påvirke med vilje.

Her ser vi at det tydeligvis betyr “så fort som dere **kan skynde dere**”, men det hadde virket overflødig å gjenta det igjen. Et annet tilfelle er utelatelse av infinitiven som bare skjer ved deontisk modalitet. Det er først og fremst verb som uttrykker bevegelse og et eller annet verb er underforstått også her. Det dreier seg imidlertid ikke om en ren ellipse (ordet kan ikke være utfyllt i den ledige stillingen entydig, men betydningen er klar):

*Du skal til Manchester i morgen.
Zítřa pojeděš do Manchesteru.*

I dette tilfellet kan vi besette den manglende infinitivstillingen med bevegelsesverb som *dra*, *reise*, *fly*, *kjøre* osv. Et lite problem kan oppstå ved oversettelsen til andre språk, men det finnes flere muligheter til å løse det, også på andre språk. På tsjekkisk kan man også si f. eks. *Musím k doktorovi* som et perfekt motstykke til den norske setningen *Jeg må til legen*. Ellers kan vi finne på noen litt “vage” ord som uttrykker bevegelse uten å avsløre noe om måten å bevege seg på: *mít namířeno*, *chystat se (kam)*, *vydat se*, *vyrazil* o.l.

Av og til kan vi finne utelatelse av verb som ikke uttrykker bevegelse. De mest vanlige eksempler vil kanskje være *å kunne et språk* og *ville noe*. I det første tilfellet kan vi mest naturlig føye til infinitiven *snakke*, mens i det andre kan det være *vil ha* eller *gjøre* noe. *Det* kan også representere hele utsagnet som et pro-ord; i slike tilfeller forekommer det med andre modale verb (*måtte det*, *burde det* osv.), og vi kan sammenligne det med ellipse som ble nevnt ovenfor, siden grunnen til å bruke det er forsøk på å unngå gjentakelse:

*Og dette er noe som skjer, enten man vil det eller ei.
Tohle se zkrátka děje, ať se nám to líbí nebo ne.*

([O]m vi (...) skulle minne våre lesere om offentlige flaggdager (...)) Christen Løberg synes vi skal det.

(Jestli bychom (...) měli našim čtenářům připomenout významné dny (...)) Christen Løberg myslí, že ano.

Det er også mulig å kombinere to eller flere modalverb innen et predikat foran hovedverbet; da er det bare det første modalverbet i finitt form, og alle de andre verbformene er infinitte. To modale verb satt sammen kan ofte være nødvendige for å uttrykke den nøyaktige betydningen, og vanligvis er et slikt utsagn lett forståelig:

*Man **må ville** forandre seg.
Člověk se musí chtít změnit.*

*Kravet **skulle kunne** rettes direkte mot eieren (...).
Požadavek by mělo být možné vztáhnout přímo k majiteli (...).*

På grunn av semantiske karakteristikk eller begrensninger er noen kombinasjoner mer vanlige enn andre. Noen er lite frekvente, og noen kan være helt umulige (jeg har ikke funnet forekomster av f. eks. *kan ville*, *burde skulle*, *bør måtte* osv. i hele Oslo-korpuset). Plasseringen i setningen, dvs. deres fysiske rekkefølge, spiller en viktig rolle i betydningen: *vil måtte* uttrykker noe helt annet enn *må ville*. Det er også mulig å bruke det samme modale verbet to ganger, selv om det ikke er særlig frekvent i språket, sannsynligvis på grunn av stilen. I tsjekkisk bør man heller bruke modalverb bare i forbindelse med et annet modalitetsuttrykk:

*I de situasjonene der **kan kunne** komme til målsjansse, lyktes han ikke fullt ut.
V situacích, kdy se mohlo stát, že by měl šanci skórovat, se mu to nikdy nezdařilo.*

Man kan trolig også si *?mohl moci skórovat* på tsjekkisk, men dette er et veldig klossete utsagn som helst forekommer i talespråk, noe som også kan være tilfelle i den opprinnelige norske setningen her.

Med tre modale verb er det imidlertid ikke så enkelt å forstå lenger: da er det de tre modale verbene og minst én verbal form (infinitiv av hovedverbet) til i setningen. Derfor skal man helst prøve å unngå opphoping av verb og gjerne bruke andre måter til å uttrykke det man vil, slik at utsagnet blir tydeligere: "Mange kombinasjoner av modalverb gir ikke noen mening i

det hele tatt, f. eks.: Skatten *må burde kunne fjernes*. Med flere enn to modalverb (...) mister en lett oversikten” (*Språkvett*, s. 389).

Det finnes også andre verb som kan ha en modal funksjon i en bestemt konstruksjon eller betydning. Det kan være verb som er de mest frekvente i språket, og som har atskillige betydninger som ikke nødvendigvis henger tydelig sammen med hverandre, nemlig verb *få*, *ha*, *bli* og *være*. De beskriver de vanligste, mest grunnleggende forhold eller forfatninger vi vil uttrykke i språket. Samtidig er de så flertydige i sin semantikk at vi ofte kan bruke dem som erstatning for mange andre, mer presise verb. Deres modale betydning er bare en av flere, og derfor blir de ikke først og fremst betraktet som modale verb. Av denne grunnen bestemte jeg meg for å behandle bare de fem “ekte”, eller egentlige, modalverb.

2.2.1 MÅTTE

Måtte er i sin semantikk det “sterkeste” modalverbet siden det uttrykker den høyeste graden av nødvendighet av alle modale verb. Ifølge Halliday kan vi skjelne mellom tre grader, eller nivåer, av modalitet, nemlig høyt, middels og lavt nivå: *In the case of epistemic modality, high means a high probability of the truth of the proposition; in the case of deontic modality, high designates a high degree of obligation* (Cruse, s. 287).

Ved deontisk modalitet uttrykker verbet *måtte* at handlingen i utsagnet er veldig sterkt ønskelig eller til og med påbudt av avsenderen (NRG, s. 598). Påbudet kan stamme fra talerens egen overbevisning eller fra en annen autoritet som også kan være så utydelig som ubevist påstand eller “offentlig mening”:

*Men da må rikspolitikere og kommunepolitikere i dialog.
Ale pak spolu musí státní a obecní zastupitelé komunikovat.*

Når subjektet er i første person, er utsagnet en beslutning om noe som skal gjøres, igjen enten på grunn av en egen overbevisning eller en annen autoritet. Den som skal gjennomføre handlingen er avsenderen selv. Når subjektet er i andre eller tredje person, kan vi redusere kompromissløsheten av *må* ved å bruke ord som f. eks. *gjerne* eller *vær så god*:

*Du må gjerne skrive om konene.
Spíš bys měl psát o manželkách. / Mohl bys psát o manželkách.*

I disse tilfellene som imidlertid er marginale, kan vi regne utsagnene til forslag, tillatelse eller høflige tilbud. Også bruken av *måtte* i konjunktiv er marginalt i forhold til den “vanlige” bruken, og da uttrykker utsagnet som regel ønske.

Må i negative setninger er den motsatte ytterligheten på den imaginære nødvendighetskalaen: *må ikke* uttrykker et strengt forbud. På tsjekkisk er det annerledes når vi tar formen i betraktning: det tsjekkiske *muset* er oversettelse av *måtte*, men *nemuset* betyr *ikke behøve, ikke trenge*. Her ser vi to måter å tolke logiske forhold på: det som ikke er påbudt, kan

være tolket som valgfritt i gjennomføring – det er tillatt og subjektet velger selv om han eller hun vil fullbyrde handlingen. Vi bare sier at det var ingen annen autoritet som har innflytelse på handlingen. Slik er sammenhengen mellom *muset-nemuset* tolket i tsjekkisk. I norsk har vi et ytterpunkt (*må* – påbud) som ved negasjon blir det andre ytterpunktet (*må ikke* – forbud). Mellom disse to uttrykksmåtenene finner vi flere forskjellige leksikalske uttrykk som beskriver en mindre eller større grad av nødvendighet. Med andre ord kan vi også si at i tsjekkisk negerer vi selve modalverbet, mens i norsk er det den utfyllende infinitivfrasen som negeres. Forskjellen kan vi illustrere ved å omskrive modalverbet *måtte* som *være nødvendig*: det tsjekkiske *muset* (*se co stát*) betyr *være nødvendig (at noe skjer)* og *nemuset* (*se co stát*) betyr *ikke være nødvendig (at noe skjer)*. På den andre siden har vi det norske *måtte* (*skje*) = *være nødvendig (å skje)* og *måtte ikke* (*skje*) = *være nødvendig at (det) ikke (skjer)*. Ved enkelte tilfeller kan vi også ha det norske *måtte ikke* i betydning *behøve / trenge ikke*. I slike tilfeller uttales modalverbet vanligvis med sterkt trykk (NRG, s. 600), men denne bruken er sjelden.

Når det gjelder epistemisk modalitet, uttrykker taleren med *må* sin store sikkerhet om innholdet i utsagnet. Men fremdeles er det en mindre sikker påstand enn i et utsagn uten noe modalitetsmiddel i det hele tatt. Et slikt enkelt ord som *må* sier til mottakeren at avsenderen har gode grunner til å tro på at det som han sier er slik, men også at avsenderen ikke har et bevis på at handlingen omsider ble fullbyrdet. Avsenderen baserer sin slutning på tidligere analogisk handling, logiske forutsetninger, kjent fakta osv:

*Hvis noen ser meg nå, må de jo minst tro jeg har stjålet, at jeg har dårlig samvittighet.
Jestli mě teď někdo vidí, musí si přinejmenším myslet, že jsem kradl, že nemám čisté svědomí.*

*I løpet av den neste halvannen time må drapsmannen ha kommet på døren.
Vrah musel přijít ke dveřím během následující půldruhé hodiny.*

Epistemisk *måtte* kan også uttrykke bare en mindre sikker mulighet, særlig i faste uttrykk som *hva som enn måtte (hende)*, *uansett hva man måtte (velge, mene)* o.l. Her kan vi si at modalverbet *måtte* uttrykker en mulighet, men igjen er det snarere en veldig høy sannsynlighet for at noe kommer til å hende, at noe kommer vi til å velge eller mene. Det spiller bare ingen rolle hva som hender, hva vi velger osv.

Negerte epistemiske utsagn med *måtte* er mulige bare når den verbale utfyllingen er dannet med perfektum infinitiv:

Hvor vondt må det ikke ha vært for ham å beholde det ungdommelige guttesmilet (...).
Jak těžké pro něj jen muselo být zachovat si ten mladistvý chlapecký úsměv.

Epistemiske utsagn uten perfektum infinitiv kan bare få en deontisk tolkning når de negeres. Her fungerer negasjonen på samme måten som i tsjekkisk: det motsatte av *måtte* er *trengre / behøve ikke* fordi vi negerer modalverbet: epistemisk *måtte* betyr *være sannsynlig*, mens *ikke være sannsynlig* er uttrykt ved hjelp av *behøve ikke / trengre ikke*: utsagnet *Det må være en ulykkelig dag for Røtvei* (i betydningen *det er sannsynlig at ...*) skal være negert riktig på følgende måte: *Det behøver / trenger ikke å være en ulykkelig dag for Røtvei* for å beholde den epistemiske tolkningen (*det er ikke sannsynlig at ...*). Hvis vi sier *Det må ikke være en ulykkelig dag for Røtvei*, uttrykker vi et ønske (*det er ønskelig / nødvendig at det ikke er en ulykkelig dag*), og det er deontisk modalitet.

Av og til kan et utsagn tolkes både deontisk og epistemisk. I slike tilfeller trenger man mer kontekst for å vite hva som er den riktige betydningen:

Alt må være organisert.

Vše musí být zorganizované.

a. *det er nødvendig* (deontisk): *všechno se musí zorganizovat*

b. *det er sannsynlig* (epistemisk): *všechno je určitě zorganizováno*

2.2.2 BURDE

Det modale verbet *burde* i deontiske utsagn gir uttrykk for at handlingen er ønskelig, men nødvendigheten er litt mildnet i motsetning til *måtte*. Særlig konjunktivformen *burde* kan man regne blant verb med middels sterk modalitet, mens *bør* kan man klassifisere som et sterkt modalverb. Verbets betydning er ikke så pågående, men antyder alltid en høyere autoritet eller bare en “generell mening” (som representerer moralske og andre grunner). Dvs. det er ofte brukt i anbefalinger og “godt mente råd” som ikke nødvendig behøver å stamme fra avsenderens egen erfaring eller overbevisning:

*Det burde du forsøke.
Měl bys to zkusit.*

*Norge, og andre land, bør bruke sine forbindelser til å legge press på regjeringen i Indonesia (...).
Norsko i další země by měly využívat svých kontaktů a tlačit tak na indonéskou vládu (...).*

Det er spesielt dette modalverbet som synes å forekomme oftere enn de andre i upersonlige setninger med s-passiv. På den måten er det ikke bare grunnen til handlingen som man unngår å nevne (grunnen til hvorfor noe bør gjøres), men også selve agensen i handlingen, det logiske subjektet. Dette subjektet er ofte ikke en konkret, enkelt person, men en viss organisasjon eller noen personer som skal være ansvarlig for handlingen. Avsenderen behøver ikke engang å vite hvem det er. Det kan også være tilfelle at det er umulig å si i utsagnsøyeblikket hvem som blir ansvarlig for handlingen når den skjer i framtiden:

*Foreløpig orientering bør gis når arbeidet påbegynnes.
Se začátkem práce musí být poskytnuta předběžná instruktáž.*

Andre “typiske” verb i s-passiv som man ofte kan finne sammen med *bør / burde*, er f.eks. *vurderes, avgjøres, utvikles, utvides, praktiseres, presiseres* o.l. I slike tilfeller er forskjellen mellom *skulle* og *burde* best synlig: modalverbet *skal* er mer forbundet med avsenderen. Ved *skal* føler man at det er avsenderen selv som på en måte er “ansvarlig” for at handlingen fullbyrdes,

selv om det ikke behøver å være avsenderen som utfører den (jf. *skulle* nedenfor). Vi kan illustrere dette gjennom det følgende eksemplet:

bør vendes før bruk (skrevet på en drikkekartong)
před použitím protřepat

Hvis det sto *skal vendes før bruk* på kartongen, ville det virke at avsenderen er ansvarlig for at kartongen vendes. Med *bør* er det en klar anbefaling for brukeren og derfor passer det bedre her.

Verbet kan også ha en bismak av forventning om at handlingen ikke blir fullført allikevel, at mottakeren ikke er villig til å gjøre som han blir rådet til. Desto mer vil avsenderen forsterke anbefalingen ved å anvende *bør / burde*:

flere (...) vil gjøre sitt for et paraplymuseum (noe vi bør ha i Bergen)
někteří (...) budou chtít něco udělat pro muzeum deštníků (jež bychom v Bergenu měli mít)

På den andre siden er handlingen objektivt ikke helt nødvendig. Det er “unngåelig” og derfor bruker man ikke *må*. Modalverbet *burde* bør derfor heller sammenlignes med *skulle* i sin semantikk. *Skulle* er som sagt mer subjektivt, mer tett forbundet med avsenderens egen overbevisning og vilje, eller til og med ansvar. Av og til er det mulig å erstatte disse to verbene med hverandre, men ikke alltid: *the interpretation of modals depends on the contextual specification of background information: what the relevant facts are, what is known, what is polite, what the authorities permit, what someone’s goals are, etc* (Chierchia, s. 237).

I negative utsagn med deontisk *bør / burde* negerer vi infinitivfrasen, dvs. vi fraråder noen fra å gjøre noe. Det er ønskelig at subjektet avholder seg fra å gjøre noe. Med andre ord har *bør / burde* i negerte utsagn den samme betydningen som *bør / burde* i positive utsagn, det er bare handlingen hovedverbet uttrykker, som er negert. Forskjellen mellom *bør* og *burde* består i at *burde* er en mer forsiktig anbefaling ved deontisk modalitet. Det samme gjelder analogisk de epistemiske utsagnene med *burde*. De uttrykker en mindre sikker sannsynlighet i forhold til utsagn med *bør* (se nedenfor).

I epistemiske utsagn uttrykker modalverbet *burde* en sannsynlighet som igjen er basert på avsenderens kunnskap, deduksjon eller forventninger, men avsenderen er mindre sikker enn ved *måtte*. Avsenderen har sine grunner til å tro på at noe er tilfelle, men det motsatte kan også være sant. Og da kan *bør* / *burde* uttrykke forvirring (slik som *skulle*).

*Den norske filmen (...) som nå kommer på video burde være spennende nok.
Norský film, který se teď objevuje na videu, by měl být zajímavý.*

*Trond Giske bør ha andrelassen.
Trond Giske je prý druhý.*

Som vi ser allerede i det første eksemplet, får de fleste epistemiske utsagn med *bør* / *burde* vanligvis en deontisk bibetydning. Noen ganger kan det til og med være fullstendig tvetydig som i det andre eksemplet – noe som ikke gjelder den tsjekkiske oversettelsen – og man trenger mer kontekst for å være sikker om hele utsagnet skal tolkes deontisk eller epistemisk. Hvis man vil uttrykke bare den epistemiske betydningen, kan man i noen tilfeller erstatte *burde* med *skulle*. Setningen *Trond Giske skal ha andrelassen* betyr så enten et løfte eller en annen forutsigelse som gjelder framtiden, siden en del av avsenderens egen intensjon, vilje eller overbevisning er nedlagt i betydningen av verbet *skal*. Da kan man tolke predikativet som futurum. Ved et modalt utsagn tolker man det som et uttrykk for sannsynlighet (dvs. epistemisk modalitet) at Trond Giske har andrelassen (taleren har f. eks. hørt det). Dette fungerer imidlertid ikke ved alle utsagn. Siden det finnes nesten aldri en klar grense mellom semantiske områder, kan det være tvilsomt om det er noen forskjell i det hele tatt mellom setninger med *skal* og *bør*, f. eks.:

*Disse plassene bør / skal også være tilgjengelig som kriseplasser ved akutt behov.
Tato místa mají také sloužit jako krizová místa v nouzových případech.*

- a. *det er ønskelig (deontisk): bylo by dobré, kdyby tato místa sloužila i jako krizová*
- b. *det er sannsynlig (epistemisk): tato místa prý budou sloužit i jako krizová*

Det kan også skje at to personer med norsk som morsmål vil ha forskjellige meninger eller subjektive oppfatninger av dette.

Også ved epistemisk *burde* kan det være underforstått at antakelsen ikke stemmer med virkeligheten: *De burde være her nå (men det er ingen å se)* (NRG, s. 616).

2.2.3 SKULLE

Modalverbet *skulle* er kanskje det mest problematiske blant norske modalverb for en tsjekkisktalende. Grunnen til det er at verbet omfatter et vidt semantisk område og tsjekkisk har ikke ett ord som kan fungere tilfredsstillende i de fleste tilfellene (slik som et “logisk” motstykke til f. eks. *måtte* er det tsjekkiske *muset* eller *moci* til *kunne* – selvfølgelig med unntak og begrensninger). Bortsett fra den modale betydningen uttrykker formen *skal* også futurum; *skulle* og *ville* er kanskje de tydeligste bevisene på den futuriske betydningen av deontisk modalitet (som ble omtalt overfor). Disse to verbene representerer en av uttrykksmåtene for futurum i flere norske grammatikker.

Når det gjelder deontisk modalitet, uttrykker *skal* med subjekt i andre person et forholdsvis sterkt påbud fra avsenderens side. Avsenderen må ha stor “autoritet” for å kunne bestemme over en annen persons handling eller oppførsel og på denne måten redusere mottakerens frihet. Konjunktivformen *skulle* brukes ved en svakere befaling. Med subjekt i første person meddeler taleren med *skal* en personlig bestemmelse, plan eller et løfte. Man kan gjerne oversette slike utsagn til tsjekkisk som futurum (i alle personer) eller imperativ (med subjekt i andre person eller første person flertall):

Jeg skal hoppe over detaljene (...).
Detaily budu vynechávat (...). (futurum)

Men vi skal ikke skylde på dommeren.
Nedávejme vinu soudci. (imperativ)

Du skal for det meste bare stå der og se dum og godhjerta ut.
Ty tam budeš většinu času jen stát a tvářit se hloupě a dobrosrdečně. (futurum)
Ty tam celou dobu jen tak stůj jako hloupý dobráček. (imperativ)

I utsagn med *skulle* og subjekt i første person gir taleren uttrykk for at han / hun overveier handlingen og er klar over at den er ønskelig, men det er svært usikkert om han / hun bestemmer seg for å fullbyrde den eller ikke.

I utsagn med tredje person som subjekt uttrykker verbet *skal* igjen et indirekte påbud – taleren vender seg ikke direkte til den som skal framføre handlingen. Taleren bare gjengir hva som skal foregå, mens autoriteten, eller intensjonen ligger fortsatt hos ham / henne som om det var hans / hennes løfte for en annen person. Det gjelder også ved utsagn med passive konstruksjoner og pronomenen *det* eller et livløst subjekt i tredje person. Det dreier seg om planlagt handling i framtiden og den som ønsker eller på en måte “garanterer” at handlingen fullbyrdes, er en myndighet, en eller flere personer:

*Snart skal ingen være i tvil om veien til Hellig Olavs kirke i Nidaros.
Brzy už nikdo nebude na pochybách, kudy se jede ke kostelu svatého Olava v Nidarosu.*

*Nå skal det tenkes langsiktig og utarbeides en (...) plan.
Nyní je potřeba myslet do budoucna a vypracovat (...) plán.*

Skulle fungerer i disse tilfellene igjen som en svakere anbefaling, et mer forsiktig uttrykk.

Vi ser at *måtte*, *burde* og *skulle* står ganske nær hverandre når det gjelder betydningen. Alle gir uttrykk for en forholdsvis sterk nødvendighet, men det finnes selvfølgelig semantiske forskjeller mellom de tre verbene, ellers ville de ikke overleve i språket. Språk har en tendens til å oppføre seg på en økonomisk måte og derfor kvitter seg med absolutte synonymmer (ett av ordene ville være unødig). Hovedforskjellen mellom *må*, *bør* og *skal* består i at *skal* betegner en intensjon hos en viss person, mens *må* og *bør* implisitt forutsetter at det foreligger en eller annen bakenforliggende årsak, begrunnelsen ligger i ytre omstendigheter (NRG, s. 604-605)³. Som jeg har allerede nevnt, er *bør* dessuten et svakere modalverb i motsetning til *må* og uttrykker en

³ Vi kan sammenligne semantikken i disse modalverbene med engelsk *must* (nødvendighet basert på utenforliggende årsaker) og *have to* (avsenderens autoritet eller personlig avgjørelse).

anbefaling og ikke en direkte ordre. På den andre siden behøver grensene i betydningen ikke være så klare, noe som vi kan se i eksempler som:

*Lakenet skal være rent og må om nødvendig skiftes, og det bør bestråles med ultrafiolett lys.
Prostěradlo musí být čisté a v případě nutnosti se musí vyměnit a prosvítit ultrafialovým zářením.*

Her kunne jeg ikke finne bedre uttrykk i tsjekkisk enn *muset* i alle tilfeller fordi tsjekkisk ikke gjør forskjell på de samme semantiske nyansene som norsk. Hvis vi vil følge “reglene” for bruken av enkelte modalverb i norsk som har blitt fastslått overfor, kan vi se at i denne setningen er det avsenderen som sannsynligvis er ansvarlig for at lakenet er rent (selv om taleren selv ikke trenger å være den som vasker lakenet). Det er avsenderens eget ønske å ha rene lakener (*skal*). Dersom lakenet blir skittent, er det nødvendig og uungåelig å skifte det (*må*) – årsaken til å skifte lakenet er utenforliggende, objektiv, ikke avhengig av noens ønske. Til slutt har vi et svakere direktiv om bestråling – det er ikke helt nødvendig, *bør* heller tjener som en anbefaling som muligens kan unngås. Grunnen til det er at lakenet kan være rent selv om det ikke ble bestrålet. Setningen kan for eksempel være en instruks som en sjef på et hotell gir til værelsesbetjeningen.

I negerte utsagn med deontisk *skal* er det igjen infinitivfrasen som negeres, dvs. modalverbet beholder sin betydning, og direktivet gjelder en negert handling:

*Du skal ikke ha andre guder enn meg.
Nebudeš mít jiné bohy mimo mne.*

I spørresetninger med deontisk modalitet og subjekt i første person entall fungerer *skal* som et tilbud. “Autoriteten” som bestemmer over taleren, er den som blir spurt. Med første person i flertall er utsagnet en henstilling eller et forslag til en handling som omfatter også selve avsenderen. I spørsmål om framtiden oversetter man utsagnet med *skal* som futurum:

*Hvordan skal dere klare dette?
Jak to zvládnete?*

Her forutsetter *skal* at personene i subjektet har gitt uttrykk for at de skal klare handlingen (kanskje til og med et løfte) og vi spør etter subjektets dyktighet. Derfor kan vi også oversette utsagnet på følgende måte: *Jak to chcete / hodláte zvládnout?*

Som har blitt sagt, uttrykker deontisk *skulle* en svakere grad av modalitet enn *skal*, nemlig en anbefaling eller overveielse. Denne funksjonen ligner på deontisk *burde*, men igjen er avsenderens personlig vurdering nedlagt i *skulle*, mens *burde* bruker man ved at nødvendigheten har mer objektive årsaker. *Skulle* finnes også i preteritum i utsagn som ikke stemmer med virkeligheten og avsenderen uttrykker at handlingen var ønskelig, men at det ikke skjedde:

*Vi skulle aldri ha latt barna få lov til å forsøke.
Vůbec jsme neměli dopustit, aby to děti mohly / směly vyzkoušet.*

Epistemisk *skal* er mye mindre frekvent enn *skal* med deontisk betydning. Man finner *skal* med epistemisk modalitet i utsagn som fungerer som angivelse av noe som taleren bare har lest eller hørt på annen måte. I denne betydningen ligner *skal* modalverbet *bør* (men vanligvis uten den deontiske bibetydningen). Ved oversettelse til tsjekkisk kan man gjerne bruke ordet *prý* ved begge to verb. Det dreier seg om et rykte eller forlydende. Avsenderen markerer at “han/hun ikke har førstehåndskunnskap om saksforholdet, men at han/hun gjengir opplysninger som stammer fra en annen kilde” (NRG, s. 604):

*I tillegg skal mannen ha stjålet verdisaker fra de to mennene.
Muž prý navíc ty dva okradl o cennosti.*

Skal med epistemisk modalitet kan ofte forekomme sammen med korte modale adverb (*nok, vel* osv.) som ble omtalt overfor. Det er gjerne disse små ord som tydeliggjør at utsagnet har epistemisk modalitet. Utelater man disse ordene i setningen, får den enten en tvetydig eller rent deontisk betydning:

Det skal nok bli mange våkenetter og små og store kriser før statsbudjettet utvikler seg til en regjeringskrise.

Ještě nás určitě čeká spousta probdělých nocí a malých i velkých krizí, než se státní rozpočet vyvine ve vládní krizi.

Det er enda mer uvanlig å finne epistemisk *skal* i spørrende utsagnssetninger enn i de positive, men det forekommer av og til. Betydningen er den samme som har blitt beskrevet – avsenderen spør om noe han / hun har hørt, men ikke er sikker på. Og “[i] utsagnene med *skal* + perfektum infinitiv har gjerne subjektet eller hovedverbet hovedtrykk: *Skal JEG ha gjort dette? Skal han ha DREPT henne?*(NRG, s. 609). Ved negerte uttrykk er det infinitivfrasen som negeres.

Konjunktivformen *skulle* i epistemiske utsagn fungerer som et uttrykk for noe avsenderen tror er tilfelle, noe som er høyst sannsynlig, igjen på grunn av ytterligere opplysninger eller avsenderens deduksjon. *Skulle* med perfektum infinitiv av hovedverbet finner man vanligvis i setninger med kontrafaktisk innhold (i likhet med deontiske utsagn). Dette synes imidlertid ikke å være en almengyldig regel, f. eks. der *skulle* uttrykker et forlydende slik som *skal*:

August skulle ha kommi fra Kongo til Bergen som liten gutt (...).
August prý přišel z Konga do Bergenu jako malý chlapec (...).

Modalverbet *skulle*, sammen med *ville*, forekommer oftest der tsjekkisk har kondisjonalis uten et modalverb: *jeg kunne ønske* betyr *mohl bych si přát*, *jeg burde ønske* betyr *měl bych si přát*, mens *jeg skulle ønske* kan man oversette til tsjekkisk som *prál bych si* (dvs. bare med kondisjonalis ved selve hovedverbet, uten et tilsvarende modalverb). Siden kondisjonalis er et grammatisk middel for å uttrykke bl. a. forsiktighet eller høflighet på tsjekkisk (Grepl, s. 593), forekommer *skulle* gjerne som uttrykk for antakelse i spørresetninger eller negerte utsagn. Det henger også sammen med at *skulle* ofte brukes i betingelsessetninger (der tsjekkisk bruker konjunktiv) i hypotetiske utsagn; man uttrykker en slutning basert på at en betingelse blir oppfylt:

Hvis tåken har lettet, skulle det være tydelig nok fra sentrum.
Pokud se mlha zvedne, mělo by to být z centra dobře vidět.

Og hvorfor **skulle** det ikke finnes intelligente vesener i det ytre rom?
A proč by se ve vesmíru nemohly nacházet inteligentní bytosti?

Skal eller *skulle* brukes også i den spesielle typen betingelseskonstruksjon som vi også kjenner fra andre germanske språk, nemlig i den underordnede setningen med inversjon. Modalverbet forutsier da en mulig situasjon i framtiden:

Skulle han bli pianist, måtte han være briljant.
Kdyby chtěl / měl být pianistou, musel by být geniální.

Denne “hypotetiske” betydningen av *skulle* viser seg også i utsagn som uttrykker overraskelse over en handling som har funnet sted, men som var helt uventet. Det kan bli uttrykt direkte (som i det første følgende eksemplet) eller i bemerkninger med en mindre direkte måte på å uttrykke overraskelse over det som ikke har skjedd (det andre eksemplet):

Tenk at vi skulle møtes her! (NRG, s. 612)
Koho by napadlo, že se potkáme tady!

(Det er i grunnen rart at Molly var den av oss som giftet seg.) En skulle ha trodd det ville blitt meg.
(Je vlastně zvláštní, že z nás dvou se vdala Molly.) Člověk by věřil, že to budu já.

Epistemiske utsagn med modalverbet *skulle* har som sagt vanligvis ikke en deontisk bibetydning som det var tilfelle ved *burde*, men det kan ofte forekomme at en setning enten har en deontisk eller en epistemisk lesning, og vi trenger mer kontekst igjen:

Skapene skal ha låsbar dør.
Skříňky mají mít zamykatelná dvířka.
a. *det er ønskelig eller nødvendig (deontisk): Doporučuji, aby skříňky měly...*
b. *det er mulig (jeg har hørt det) (epistemisk): Skříňky prý mají zamykatelná dvířka.*

Vi kan også tolke setningen som futurum og oversette som: *Skříňky budou mít zamykatelná dvířka*. Men også i dette tilfelle er det et modalt utsagn, nemlig med deontisk modalitet (avsenderens løfte).

Vi ser at modalverbet *skulle* er veldig rikt i sin semantikk og at det er umulig å karakterisere verbet enkelt og klart, til tross for at en tsjekkisktalende skulle ønske en slik

kortfattet oversikt. Formen *skal* brukes dessuten ofte i visse faste vendinger og fraser eller idiomatiske uttrykk:

Hva skal det være? (NRG, s. 608)
Co to bude? / Máte přání?

Takk skal du ha! (NRG, s. 606)
(Patří ti díky!

2.2.4 VILLE

Allerede roten på ordet røper at *ville* er nær beslektet med *vilje*, og det er nettopp subjektets vilje eller ønske som deontisk *ville* uttrykker. Avsenderen eller andre personer er ikke autoriteten som det var tilfelle ved andre modalverb. Her er det subjektreferenten selv som bestemmer over handlingen, og derfor kan det betraktes som feil når subjektet som tar *vil* / *ville* er livløst:

I kansellistil er uttrykksmåten forsiktig, ofte overforsiktig. Teksten er full av uttrykk som har til oppgave å markere at forfatteren ikke er eneansvarlig for det som står – eller ikke går god for det. (...) Bruken av visse menings-, tanke- og ytringverb er påfallende. De forekommer ofte i passiv, og gjerne sammen med modalverb. Modalverb brukes også ofte i andre sammenhenger for å vise grader av visshet og tro – og det betyr i praksis at innholdet i setningen ikke er sikkert. En legger inn reservasjoner. Spesielt blir *ville* brukt mer enn vanlig:

Saken *vil* ta tid.

Saken *vil* tas opp til vurdering etter årsskiftet.

Det «vil» den ikke. Saken «vil» i det hele tatt svært lite. Bruk presens av hovedverbet eller uttrykket *kommer til å* i stedet, hvis det er viktig å markere fremtid (Språkvett, s. 162).

Med andre ord, livløse gjenstander skal ikke brukes som subjekt for *ville* i utsagn med deontisk modalitet fordi de har ingen vilje. Vi burde bruke enten presens eller andre midler for å uttrykke at handlingen finner sted i framtiden. Etter min mening kan det imidlertid snarere tolkes som enten grammatisk futurum (som utsagn med *skal*, men med en enda mindre grad av mulig innflytelse fra avsenderens side) eller som et utsagn med epistemisk modalitet: *Det er svært sannsynlig at (saken kommer til å ta tid)*. Det er heller “verre” med forsiktige utsagn der

modalverb som *ville* eller *kunne*, som forekommer oftest i slike utsagn, er overflødige, f. eks. som i følgende:

*Men jeg vil ikke avvise at det kan fungere for andre.
Nechci popírat, že to může fungovat pro ostatní.*

Her kan man sløyfe modalverbet *vil* og bare si *jeg avviser ikke (...)* uten en større forskjell i betydning. Men selv om dette ordet er overflødig når det gjelder setningens semantikk, har det sine pragmatiske funksjoner. Som sagt, uttrykker verbet også forsiktighet, usikkerhet eller nøling. Ved å bruke overflødige ord kan man også “vinne tid” for å tenke seg litt mer om osv.

Siden det er subjektet selv som også er agensen i handlingen, forekommer *ville* sjelden med subjekt i andre person i positive utsagn. I slike tilfeller er det taleren som uttaler seg om en annen persons ønske. Det finnes imidlertid mulige situasjoner der dette skjer, f. eks. der avsenderen legger subjektsreferenten ord i munnen (gjørne ironisk, nedsettende eller autoritativt) eller påtvinger ham / henne sine synspunkter:

*Du vil ikke at noen blir sparket for din skyld. (utsagnet høres ut som en trussel)
Nechceš, aby někoho kvůli tobě vyhodili.*

En annen mulighet er at avsenderen vet eller tror at noe er tilfelle (som angår subjektets vilje), men vil forvise seg om at det er slik og derfor gjentar det. På denne måten spør man faktisk subjektsreferenten; spørsmålet kan forøvrig være en del av setningen:

*Du vil se Solveig, og det er jo det du vil, ikke sant?
Chceš vidět Solveig, to je přece to, co chceš, ne?*

Ellers brukes *vil* / *ville* med andre person i hypotetiske utsagn eller i betingelsessetninger der subjektet får velge om han / hun vil eller vil ikke (gjøre) noe:

*Tenk deg at du vil kjøpe en bil som koster 200 000 kroner.
Představ si, že si chceš koupit auto za 200 000 korun.*

*Her kan du bade naken om du vil!
Tady se můžeš koupat nahý, jestli chceš!*

Som vi ser, deontisk *vil* med andre person i subjekt er ikke så naturlig i positive setninger. På den andre siden forekommer verbet hyppig i spørsmål der taleren spør subjektet om hans / hennes vilje som i *Hva er det du vil?* o. l. Den siste typen som jeg ville nevne, har subjektet *du* som et alminnelig subjekt, og vi kan erstatte det personlige pronomenet med *man* eller *en*:

Det er utrolig hva du kan tro når du vil tro (...).
Je neuvěřitelné, čemu člověk může věřit, když věřit chce (...).

Dessuten er også denne setningen hypotetisk (*når du vil tro*).

Vi kan også finne *vil / ville* med subjekt i andre person i utsagn som syntaktisk sett er spørresetninger, men uttrykker et påbud: *Vil du holde opp!* eller en høflig anmodning: *Vil(le) du gi meg smøret* (NRG, s. 619-620).

Som det har blitt nevnt ovenfor, brukes *vil* (og *skal*) i utsagn om framtiden. I slike tilfeller har verbene en temporal betydning og tjener som et av midlene for å uttrykke futurum. Ved *skal* var det avsenderen som var personlig forbundet med handlingen, vanligvis som den som har makt over at handlingen fullbyrdes, uansett hvem eller hva subjektet var. *Vil* er mer uavhengig av taleren, men ofte også av subjektet i sin futurisk betydning. Verbet kan vanligvis erstattes med “kommer til å”. Vi uttrykker “noe som skjer ut fra lovmessighet, konvensjoner eller regler” (NRG, s. 618) og derfor er lite påvirkelig bare av enkelte personer. Det er et objektivt uttrykk for situasjonen som vil oppstå i framtiden:

De vil få enda større problemer når det ikke er penger til å ha to lærere i klassen.
Ještě větší problémy jim nastanou, až nebudou peníze na to, aby měli ve třídě dva učitele.

Verbet *vil* uttrykker her at problemene er avhengige bare av mangel på penger og ikke noe annet (ikke noens personlig ønske osv.) og på den måten er det et objektivt utsagn om årsak og følge. Sier man imidlertid *de skal få (...) problemer når det ikke er penger (...)*, vil det bety at avsenderen er en person som kan forårsake disse problemene selv. Problemene behøver ikke å ha

å gjøre med penger. Mangel på penger er bare et øyeblikk som “bestemmer” at avsenderen begynner å skape problemene (f. eks. på grunn av at avsenderen mister sin tålmodighet).

Av og til kan den nøytrale futuriske betydningen være vanskelig å skille fra et subjektivt ønske til subjektsreferenten. Derfor forekommer modalverbet *ville* ofte med adverbet *gjerne* når man vil meddele at framførelse av handlingen er ønskelig. Det kan synes at *gjerne* igjen er et eksempel på et semantisk unødig ord siden *ville* selv uttrykker vilje eller ønske, men det hjelper å tydeliggjøre utsagn som uten *gjerne* kunne tolkes som rent futurum:

Mange dødsyke mennesker vil gjerne prøve alternative behandlingsmetoder som en siste utvei.

Mnozí nevyléčitelně nemocní lidé chtějí vyzkoušet alternativní metody léčby jako poslední východisko.

Også ved futurum med *vil* finner vi utsagn med subjekt i andre person. Her er det avsenderen som lover mottakeren at handlingen blir fullbyrdet, men det er ikke påvirkelig av avsenderen. Avsenderen bare tror at det blir slik (ut av sin egen opplevelse eller andre opplysninger). Ofte forekommer det et eksplisitt uttrykk for garanti i utsagnet, men igjen er det bare et middel som gjengir talerens forsikring til mottakeren:

Og jeg lover deg, du vil ikke angre.

A to ti slibuji, litovat nebudeš.

Du vil garantert møte en hel del andre (...).

Zaručeně se setkáš se spoustou dalších (...).

Selv om det er avsenderen som på en måte tar på seg ansvar for at handlingen framføres, kan man ikke erstatte *vil* med *skal* i disse utsagnene. Verbet *skal* virker litt mer autoritativt eller påtvingende – handlingen blir framført uansett om mottakeren ønsker det eller ikke.

De siste to eksemplene er veldig nære epistemisk modalitet. Vi kan nesten regne dem som rent epistemiske siden de uttrykker en høy grad av sannsynlighet om at handlingen fullbyrdes.

For å forsterke den epistemiske betydningen brukes det ofte andre leksikalske uttrykk som betegner sikkerhet, som *sikkert, nok, visst, trolig* osv.:

Gud vil nok sørge for at det går bra (...).
Bůh se jistě postará o to, aby to dopadlo dobře (...).

Epistemisk *vil* uttrykker stort sett antakelser eller formodninger med en høy grad av sannsynlighet. Antakelsene kan gjelde både framtiden (som vi har sett), men også nåtiden, noe som vi kan regne som den egentlige epistemiske betydningen av *ville*. Med perfektum infinitiv kan vi uttrykke også en antakelse om noe som har hendt før utsagnsøyeblikket.

Gjerde vil ha spesifisert hvilke bedrifter som inngår i ordningen.
Gjerde už zřejmě přiblížil, kterých podniků se nařízení týká.

I epistemiske uttrykk med negasjon er det infinitivfrasen som negeres. Derfor beholder verbet sin betydning – det er svært mulig eller sannsynlig at noe ikke skjer. *Ville* brukes enten som en vanlig preteritum i en ren temporal betydning – for å uttrykke ønske eller vilje i fortiden (ved deontisk modalitet), eller med en svakere modalitet f. eks. på grunn av høflighet. Da virker utsagnet ikke så pågående, mens betydningen er omtrent den samme. Dette gjelder både den deontiske som den epistemiske betydningen:

(Kompisen rådet ham til å finne en jente som lignet moren.) Da ville det nok gå bra.
(epistemisk modalitet. *Ville* kan erstattes med *vil* uten en større forskjell i betydning)
(Kamarád mu radil, aby si našel dívku, co se podobá matce.) Pak by to mělo jít dobře.

Hun ville så gjerne stå ved hans side fortsatt. (deontisk modalitet. *Ville* kan erstattes med *vil* uten en større forskjell i betydning)
Hrozně ráda by i nadále stála při něm.

Ellers forekommer *ville* i utsagn med et hypotetisk innhold, både med infinitiv og perfektum infinitiv. I denne bruken ligner verbet på *skulle* siden utsagnet kan oversettes med tsjekkisk kondisjonalis uten et modalverb:

Det ville være helt uvanlig om man skulle spesifisere de enkelte beløp, sier han.
Bylo by zcela nezvyklé (, kdybychom měli) jednotlivé částky specifikovat, řekl.

*I dag ville jeg fått problemer med å slå igjennom, påstår hun.
Dnes bych měla problém se prosadit, tvrdí.*

Reglene for bruk av enten *ville* eller *skulle* tilsvarer reglene for bruk av *skal* og *vil*: *ville* er mer objektivt og skyldes visse upersonlige regler eller konvensjoner. *Skulle* er subjektivt og kravet stammer fra en person, en autoritet. Vi kan se dette i det første eksemplet ovenfor: *det ville være helt uvanlig* betyr at det som er vanlig eller uvanlig ikke er bestemt av personer men av enkelte tilfeller. Sannsynligvis spesifiseres beløpene aldri og derfor er et slik krav uvanlig. Kravet om å spesifisere beløpet stammer derimot fra noens personlig ønske, og derfor bruker avsenderen *skulle* (*man skulle spesifisere*).

Til slutt kan vi igjen nevne noen idiomatiske uttrykk der *vil* forekommer med en fortennet modal betydning, som f. eks. i slike stående uttrykk som *det vil si* eller andre:

*Jeg vil ikke si det.
To bych neřekl.*

2.2.5 KUNNE

Det norske modal verbet *kunne* uttrykker enten en evne eller en mulighet. Det førstnevnte tilfellet forekommer ved dynamisk modalitet (NRG, s. 593), dvs. når utsagnets handling omtaler subjektets ferdighet til å gjøre noe:

*Vet du eller bestefaren din om noen her i byen som kan lese arabisk?
Víš ty nebo tvůj dědeček o někom tady ve městě, kdo umí číst arabsky?*

Vi finner dynamisk *kan / kunne* ofte i utsagn med et av de forskjellige verbene som beskriver sanseoppfatning som *se, høre, føle* og lignende typer verb som *huske* m. fl. Her kan det synes overflødig å bruke *kunne* fordi alle som f.eks. ikke er blinde, er i stand til å se osv. Igjen er det noe som er typisk for germanske språk; i engelsk tjener modal verbet som erstatning for samtidsform som ikke brukes ved disse sanseverbene. Det er ikke tilfelle i norsk; her finnes det

ikke morfologiske midler for å uttrykke at noe skjer i utsagnsøyeblikket. *Kan / kunne* uttrykker i disse tilfellene at subjektet prøver å se, høre eller huske noe, at han / hun gjør et tilsiktet forsøk på å sanse noe konkret. Hensikten er viktig siden det er også mulig å sanse passivt, uten å anstrenge seg eller uten å ønske det i det hele tatt. Dette gjelder også overført betydning som vi ser i det andre eksemplet nedenfor:

*Jeg **kan** ikke **huske** å ha brukt ordet «svarting» i noen som helst sammenheng (...).
Nevzpomínám si, že bych kdy v jakékoli souvislosti použil slovo «negr» (...).*

*Jeg **kan** overhodet ikke **se** noe kritikkverdig i dette.
Nevidím v tom vůbec nic, co by se dalo kritizovat.*

Ved deontisk modalitet uttrykker vi med verbet *kunne* en tillatelse, og autoriteten som gir den, er som oftest en annen person enn subjektsreferenten selv. Siden verbet kan tolkes dynamisk, deontisk eller epistemisk, brukes det gjerne ytterligere leksikalske uttrykk for å skille mellom de mulige betydningene. Deontisk *kan* blir da svært ofte fulgt av infinitivformen *få* (eller *få lov til*) slik at utsagnet ikke er tvetydig. *Få* har dessuten en funksjon til – ordet brukes for å uttrykke høflighet eller anerkjennelse. På tsjekkisk kan man av og til bruke verbet *smět* for å oversette betydningen av denne konstruksjonen. Etter min mening virker det imidlertid ofte for høflig eller til og med litt gammeldags (noe som ikke gjelder verbets negative form *nesmět*). Det norske *få* er gjort flittigere bruk av og har en mye videre betydning enn det tsjekkiske *smět*.

*Den bosniske familien (...) mottok meldingen om at de **kan** få bli i Norge med jubel og glede.
Členové bosenské rodiny (...) přijali zprávu o tom, že mohou zůstat v Norsku, s radostným nadšením.*

Ved subjekt i første person forekommer *kan* også i utsagn som fungerer som et høflig tilbud. Et motstykke til det er *kan* i spørresetninger med subjekt i andre person, der *kan / kunne* brukes for å be noen om å gjøre noe:

***Kan** du vise meg flyenes kurslinjer plottet på et kart?
Ukázal bys mi trasy letadel zakreslené na mapě?*

Hvis vi negerer dynamisk *kan*, er det modalverbet som blir negert (subjektreferentens evne) – *ikke kunne* betyr å ikke være i stand til å:

(...) *men han kan ikke hindre at tendensen blir klar.* (han er ikke i stand til å hindre at ...)
(...) *ale nemůže zabránit tomu, že tendence vychází najevo.*

I negerte utsagn med deontisk *kan* må man skille mellom *kunne* som uttrykker en tillatelse og *kunne* som uttrykker ønskelighet eller mulighet for noen. I det førstnevnte tilfellet negerer man modalverbet:

Vi kan ikke ha en katt til her i huset. (det er ikke tillatt at vi har ...)
Tady v domě kočku mít nesmíme.

Her har uttrykket *kan ikke* omtrent den samme betydningen som *må ikke*. Bare ved *kan* underforstås det at det er en annen autoritet som har forbudt noe. Hvis vi sammenligner uttrykket med *skal ikke*, ser vi imidlertid at *kan ikke* er et forbud som er lettere å overtrede, mens *skal ikke* høres mye mer definitivt ut. Subjektet er selv forsonet med at noe er forbudt (hvis det ikke var subjektets egen bestemmelse i det hele tatt). Dersom det ikke dreier seg om tillatelse, men om ønskelighet eller deontisk mulighet, negerer man infinitivfrasen:

De kan ikke dekke seg bak et slør av uvitenhet (...). (det er ønskelig at de ikke dekker seg...)
Nemůžou se (přece) schovávat za závojem nevědomí (...)

Preteritumformen *kunne* brukes i deontiske utsagn med kontrafaktisk innhold, dvs. i utsagn der det var mulig eller ønskelig å fullbyrde handlingen, men det skjedde ikke. I spørrende utsagn som fungerer som henstilling, gir *kunne* uttrykk for enda større høflighet eller forsiktighet. Det er også mulig at det ikke er noen forskjell på positive og negative setninger: *Jeg (...) spurte om jeg kunne få lov til å oversette et av skuespillene hans* sier det samme som *Jeg (...) spurte om jeg ikke kunne få lov til å oversette et av skuespillene hans*.

Epistemisk *kan* / *kunne* forekommer i utsagn der avsenderen ikke er sikker på at noe er tilfelle. Han / hun bare prøver å “gjette” seg til og uttale det som er mulig i den bestemte situasjonen ut fra det som synes å være mest sannsynlig eller som enkelt ikke kan benektes:

*Politiet tror at denne mannen **kan** ha vært tysk turist på besøk i den populære feriebygda.
Policie se domnívá, že muž mohl být německý turista na návštěvě tohoto oblíbeného
prázdninového cíle.*

Tilsvarende som ved deontisk *kan* finnes det også ved den epistemiske bruken visse leksikalske uttrykk som forsterker den epistemiske betydningen, og igjen dreier det seg om modaladverbene *vel*, *nok* osv.:

*De som venter **kan nok** bli påført tap.
Těm, kteří čekají, může být způsobena škoda.*

Et annet ord som svært ofte forekommer med *kan*, er adverbet *godt* som forsterker betydningen av verbet *kunne*. Handlingen er dermed ikke obligatorisk, det er like mulig at noe er sant som at det ikke er sant; ingen mulighet er utelukket. *Godt* er her et trykklett adverb og finnes både i epistemiske og deontiske utsagn. Det kan sies å avgrense den “vanlige” modale betydningen mot den dynamiske bruken (*være i stand til å*) der *godt* forekommer bare som et trykk tungt adverb (*jeg kan synge godt*):

*Tulipaner **kan godt** oppbevares i kjøleskapet om natten. (deontisk modalitet)
Tulipány se přes noc mohou uchovávat v ledniče.*

*Steinen **kan godt** være fra vikingtiden, mener ekspertene. (epistemisk modalitet)
Podle odborníků může kámen pocházet z vikinského období.*

Konjunktivformen *kunne* forekommer i epistemiske utsagn som igjen uttrykker antakelse, men avsenderen er enda mer forsiktig eller usikker i sine slutninger. Ellers har *kunne* en lignende funksjon som *kan*. I setninger med modalverb + infinitiv kan disse to formene vanligvis erstattes uten at betydningen forandrer seg vesentlig. *Kunne* forekommer imidlertid også i hypotetiske utsagn (med perfektum infinitiv) og der er det ikke mulig å bruke *kan*:

Flere kunne ha mistet livet i går.

Včera mohlo přijít o život více lidí.

- a. en antakelse om noe som kan være tilfelle, setningen kan tolkes som *Flere kan ha mistet livet i går*
- b. et hypotetisk utsagn, det er færre mennesker som mistet livet i går enn det kunne ha vært tilfelle

I epistemiske utsagn med negasjon er det modalverbet som negeres (innholdet i utsagnet er ikke sannsynlig). Dermed er verbets modalitet “sterkere” enn i positive utsagn: avsenderen er overbevist at noe ikke er mulig. På denne måten danner *kunne ikke* et motstykke til epistemisk *måtte* (noe er høyt sannsynlig) men samtidig uttrykker verbalet en stor sikkerhet, noe som gjelder analogisk ved *måtte*:

(...) når man ikke er i sitt eget land, kan man ikke være lykkelig.

(...) když nejste ve své zemi, nemůžete být šťastní.

Her uttrykker taleren sin store sikkerhet over at noe ikke er mulig; hvis vi sier *man må være lykkelig*, uttrykker vi en stor sikkerhet over at noe er mulig. I både tilfeller basere avsenderen sin deduksjon på ytterligere opplysninger, opplevelser eller kunnskap.

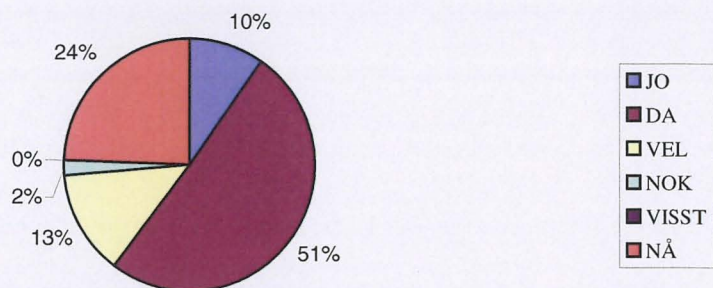
3 Praktisk analyse

I dette kapitlet vil jeg granske bruken av modale verb og korte modale adverb i to hovedtyper tekst, nemlig talespråk og skriftspråk. Tekstmengden er hverken stor nok eller representativ, og derfor kan vi ikke bruke oversikten for å trekke almengyldige slutninger. Den skal bare tjene som en illustrasjon på forekomsten av de to typene modalitetmidler som jeg har beskrevet.

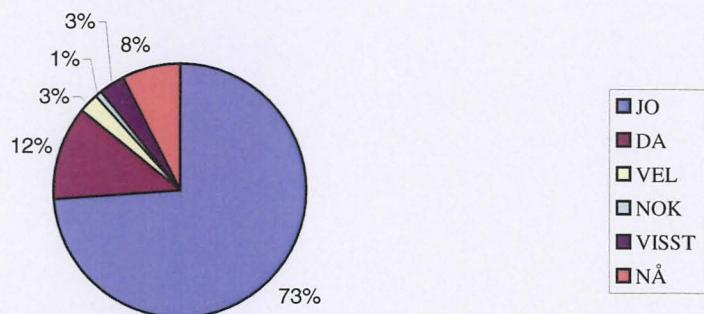
Tekstene som jeg bruker i analysen, ble valgt tilfeldig fra korpusene. Mitt eneste kriteriet var at tekstene var på bokmål for å unngå varierende former av enkelte ord. Når det gjelder talespråk, brukte jeg tre samtaler, alle med tre deltakere. Samtalene ble tatt opp på bånd og deretter skrevet ut ord for ord, bare det som var uforståelig ble redigert bort. Deltakerne kommer fra forskjellige områder i Norge og er fra ulike aldersgrupper. Det er vanligvis en person som spør og to andre som svarer; de forteller om forskjellige temaer. Den første samtalen utgjør ca. 8000 ord, den andre ca. 6000 ord og den tredje ca. 11500 ord. De skriftlige tekstene omfatter diverse sjangrer fra ulike forfattere. Det er nemlig en novelle på ca. 1000 ord, en anvisning (ca. 1500 ord), en faglitterær tekst (ca. 2500 ord), et eventyr (ca. 3500 ord), en tale (ca. 3500 ord) og flere avisartikler fra forskjellige områder og aviser (ca. 3000 ord). En tale er en tekst bestemt for muntlig utførelse, men når den er forberedt før utførelsen, bærer den trekk som er mer typiske for skriftlig tekst. Til sammen utgjør de skriftlige tekstene ca. 15000 ord.

I alle tekstene telte jeg antall modale adverb og modale verb som har blitt omtalt ovenfor. Når det gjelder adverb, telte jeg bare de som forekom i den modale funksjonen, dvs. som tryklette adverb (i midtfeltet eller i ekstraposisjon). Allerede ved første blick ser man at i talespråk finnes det mye flere korte modale adverb enn i skriftspråk. På den andre siden viser det seg at noen adverb kan stå for andre og det er avhengig av avsenderens talemåte, eller talevaner, hvilket adverb blir brukt oftest i den modale betydningen. Vi kan se dette i de følgende diagrammene:

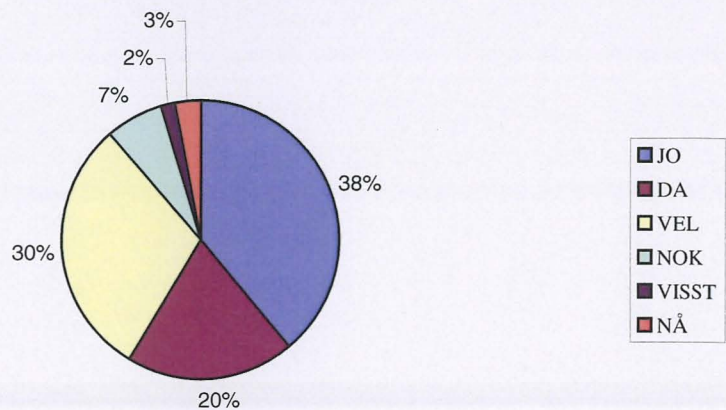
Samtale 1 - modale adverb

Samtale 2 - modale adverb

Samtale 3 - modale adverb

Det er klart at man ikke kan fastslå at ett bestemt adverb er mest brukt i talespråk, ifølge det som vi ser i diagrammene. I den første samtalen er det *da* som utgjør hele halvparten av det samlede antallet adverb, fulgt av *nå*, som utgjør et kvarter. I motsetning til dette er det *jo* alene som blir gjort bruk av i nesten tre kvarter av alle forekomster modale adverb i den andre samtalen. Til sist er det tre adverb som vi finner oftest i den tredje samtalen: i ti modale adverb finnes det omtrent fire *jo*, tre *vel* og to *da*, dvs. disse tre adverb forekommer i ni av ti tilfeller av modale adverb i samtalen.

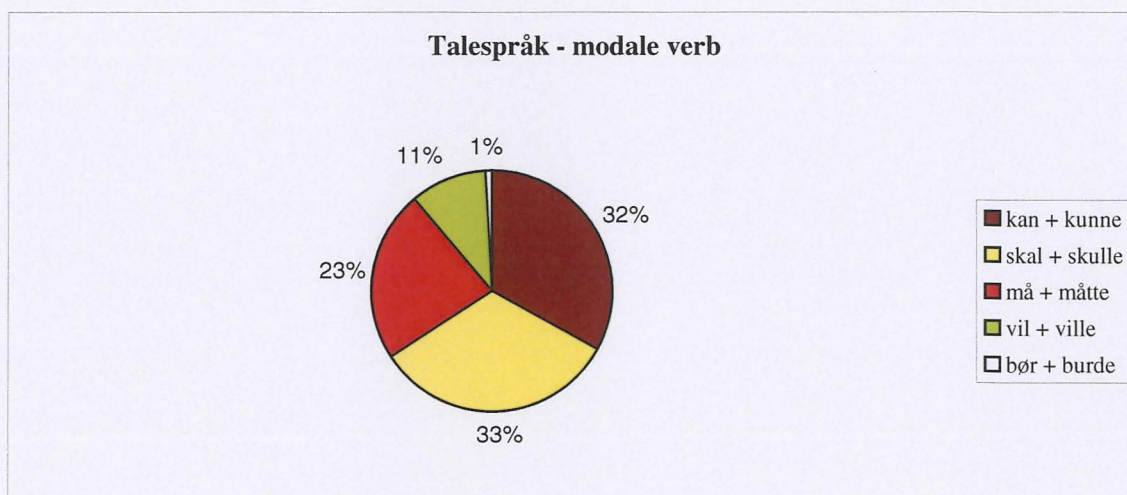
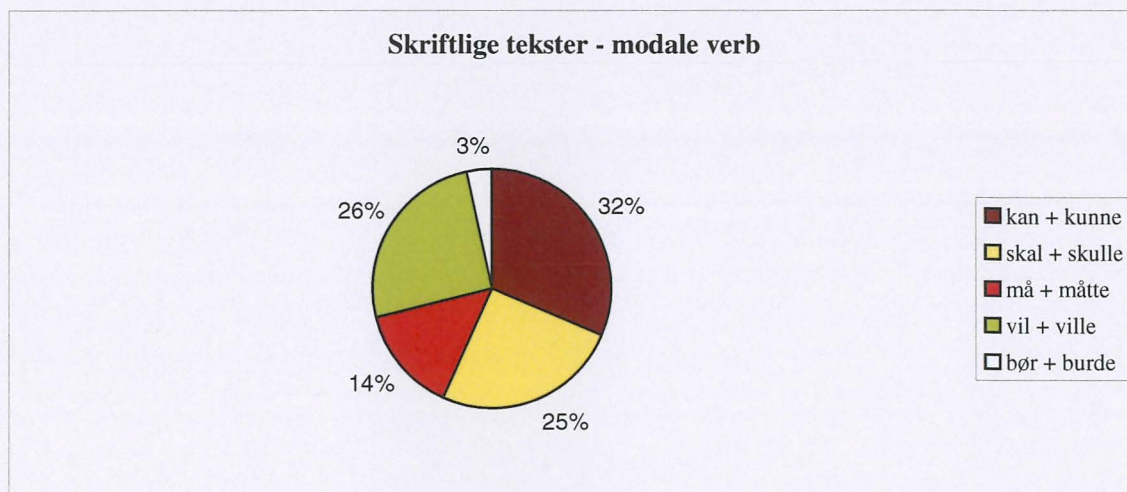
Det absolutte antallet korte modale adverb i hele talespråksprøven er vist i tabellene i vedlegget. Hvis vi vil sammenligne skriftspråk med talespråk, kan vi bruke relative tall, f. eks. antall forekomster per et tusen ord. Det er nemlig 27,5 modale adverb pr. tusen ord i de tre samtalene, mens i de skriftlige tekstene forekommer det bare 2,2 modale adverb pr. tusen ord. Dessuten finnes de fleste adverbene i skriftlig tekst i skjønnlitteratur, vanligvis i direkte eller også i indirekte tale. Disse tilfellene finner vi for det meste i eventyret; stilen er enkel og gjør flittig bruk av direkte tale som kopierer den virkelige uttryksmåten i dagligtale. Slike replikker anvendes for å oppleve fortellingen og gjøre den tiltrekkelig for hørere eller lesere. Hvis vi betrakter disse utsagnene som ikke “typisk” skrevet tekst og redigerer dem bort, ser vi at vi ikke engang finner et helt modalt adverb pr. tusen ord (nærmere sagt 0,7 pr. 1000 ord) i de skriftlige tekstene.

Vi ser at antallet korte modale adverb er overmåte større i talespråk enn i skrift; i samtalene utgjør de en forholdsvis betydelig andel. Men dette skyldes kanskje også deres andre funksjoner, nemlig utfylling av pausene i språket, deres frekvent gjentakelse, anvendelse for rytmens skyld osv. Alt dette reduserer adverbenes modale betydningen. Også det at noen av dem kan erstattes andre, tyder på at semantisk sett er de veldig nær hverandre. Det er stort sett avhengig av taleren, hvilke adverb han / hun bruker for å “spekke” sin uttalelse med. Og hvis vi

titter inn i en synonymordbok og slår opp adverbet *kanskje*, får vi bl.a. både *da*, *nok* og *vel* (*Norsk synonymordbok*, s. 115). Dessuten blir enkelte korte adverb angitt som synonymer for hverandre, vi finner f. eks. *da* som synonym til *jo*, *nok* som synonym til *visst* osv.

Når det gjelder modale verb i skriftlig og muntlig tekst, finnes det imidlertid ikke så påfallende forskjell på antallet forekomster som vi kunne merke ved modale adverb. I tekstene som jeg undersøkte fant jeg henholdsvis 16,4 og 19,8 modale verb pr. tusen ord i talespråk og skriftspråk. Forskjellen er altså bare tre eller fire verb per et tusen ord. Dessuten har analysen som sagt liten verdi som almenyldig bevis siden mengden tekst ikke er tilstrekkelig; den statistiske feilen kan være betydelig. Derfor kan vi ikke slutte oss definitivt til at det forekommer flere modale verb i skriftlig tekst enn i tale. Heller ikke kan vi påstå at flere modale verb i skrift fører til utelukkelse av korte modale adverb. For øvrig finnes det ytterliggende midler for å uttrykke modalitet som jeg ikke har gransket. Det kan være nettopp disse midlene som igjen er mer typiske for det ene eller det andre tekstmediet. Det dreier seg f. eks. om imperativ eller bruken av andre verb som *ha*, *få*, *være* osv.

Semantiske forskjellene mellom enkelte modale verb er derimot større enn det var tilfelle ved korte modale adverb. Dette er også på grunn av at verbene har en bedre “definert”, eller avgrenset, betydning. Vi så at i noen tilfeller kan de erstatte hverandre, men vanligvis blir erstatningen ledsaget minst av en liten semantisk forandring. Verbenes bruk er derfor først og fremst avhengig av deres konkrete semantiske funksjon og ikke så mye av andre grunner (selv om også her kan vi se eksempler av overflødig bruk som ble omtalt ovenfor). Diagrammene som viser fordelingen av enkelte verbene i talespråk og skrift, bekrefter denne hypotesen. I begge typer tekst er det nemlig et lignende relativt antall fleste verb. Det finnes selvfølgelig forskjeller, men ikke så vesentlige som ved modale adverb:

I tekstprøvene som jeg undersøkte utgjør modalverbet *kunne* ca. en tredjedel (32%) av alle modale verb; dette gjelder både skrift og tale. Det andre modalverbet som viser et veldig lignende relativt antall forekomster, er *burde*. Bruken av verbet er marginal i begge mediene, nemlig 3% og 1%.

En vesentlig andel modalverb i begge typer tekst er dannet av *skulle*. Her forekommer det flere tilfeller i talespråk enn i skrift. Det skyldes uten tvil semantikken av verbet. Som har blitt beskrevet overfor, uttrykker *skulle* som oftest planlagt handling eller løfter og autoriteten ligger hos avsenderen. I samtalene er subjektet i første person entall vanligere enn i skrevet tekst, siden en samtale som regel er mer subjektiv og forbundet med avsenderens person. Tilsvarende var det

nettopp talen som inneholdt flere forekomster av *skulle* enn de andre skriftlige sjangrene. Vi har faktisk å gjøre med en monolog, en skrevet tekst bestemt for muntlig utførelse og igjen forbundet med avsenderens person. I andre typer skriftlig tekst kan forfatteren være undertrykket eller helt anonym; emnet behøver ikke å henge sammen med hans / hennes person i det hele tatt.

Dette viser seg også ved bruken av *ville*, et modalverb som er mer “objektivt” enn *skulle* i den deontiske eller temporale (faturiske) betydningen. Som vi ser i diagrammene, forekommer *ville* (med 26%) enda litt oftere enn *skulle* (med 25%) i de skriftlige tekstene⁴. I talespråk utgjør *skulle* derimot hele 33%, mens *ville* blir brukt til og med tre ganger mindre ofte (11%).

Når det gjelder det siste modalverbet, *måtte*, er hyppigheten av forekomster etter min mening avhengig av temaet på den ene siden og avsenderen og mottakeren på den andre siden. Hvis vi tar for oss f. eks. en anvisning eller en skrevet ordre, vil det forekomme flere tilfeller av *måtte* der enn i andre “sjangrer”. Og hvis opphavsmannen bak denne teksten er en høy autoritet, f. eks. en sjef eller en myndighet, vil vi igjen snarere finne *måtte* enn andre, svakere modale verb, alt etter vanlig praksis eller skikk i det konkrete språkområdet. På en analogisk måte gjelder det samme talespråk: en samtale vil kreve flere eller færre modalverb *måtte* både i henhold til temaet og deltakere i samtalen.

Ved modale verb i tekstene har jeg snakket om modaliteten generelt, men egentlig dreide det seg stort sett om deontisk modalitet. Det viste seg at i skriftlig tekst ble bare ca. 10,5% modale verb brukt i den epistemiske betydningen; i talespråk var det ca. 17,5%. Siden korte modale adverb uttrykker epistemisk modalitet, tyder disse tallene på at modale adverb ikke erstatter modale verb i den epistemiske betydningen. Det finnes nemlig mye flere modale adverb i talespråk, men samtidig en større andel verb med epistemisk modalitet enn i skriftlig språk. Vi kan slutte oss til at i samtalene er det mer vanlig å uttrykke nøling, forsiktighet, forbeholdenhet

⁴ Dessuten telte jeg ikke verbet *vil* i slike faste forkortelser som *dvs.*

eller andre slags personlige holdninger til innholdet i utsagnet. Igjen er det på grunn av at en samtale er vanligvis mer subjektivt preget og alle deltakere er til stede og ikke anonyme. Den epistemiske modaliteten kan også bli anvendt f. eks. for høflighets skyld. I skriftlig tekst, derimot, prøver man å uttrykke seg slik at utsagnet er lett forståelig. Derfor unngår man unødvendige uttrykk, gjentakelse eller for mange modale uttrykk, særlig epistemiske.

4 Avslutning

Det finnes flere måter å uttrykke modalitet på i et språk. I denne avhandlingen prøvde jeg å granske bruken og betydningen av to typer leksikalske midler i norsk, nemlig modale verb og korte modale adverb. Verbene brukes enten i en deontisk betydning, der vi snakker om at innholdet i utsagnet er mer eller mindre ønskelig, eller i en epistemisk betydning, der avsenderen uttrykker sin holdning til sannhetsverdien i utsagnet. Modale adverb, av og til kalt partikler, kan bare bære den epistemiske betydningen.

Modale verb beskriver ikke en handling eller tilstand, slik som andre leksikalske verb gjør. De blir brukt for å uttrykke en holdning innen et utsagn, en holdning til handlingen som nettopp er uttrykt med et annet (“vanlig”) verb. Derfor kaller vi dem også “hjelpverb”; de trenger en annen verbal utfylling i infinitiv. Med deres “hjelp” kan avsenderen uttale sine følelser, avgjørelser, ønsker, sikkerhet osv. når det gjelder innholdet i utsagnet.

Korte modale adverb med sin forsterkende eller dempende virkning modifierer et utsagn og sier dermed noe om avsenderens forhold til dets sannhetsverdi med varierende grad av sikkerhet. De kan bli videre delt etter sin funksjon som dempere eller forsterkere i disse to gruppene. Demperne *nok*, *visst* og *vel* gir rom for tvil i et ellers nøytralt påstandsutsagn, mens forsterkerne *jo*, *da* og *nå* understreker enda mer det tvilende i utsagnet. Deres betydning faller derfor hovedsakelig i den semantiske kategorien. Syntaktisk sett er modale adverb fakultative ledd. De forekommer nesten utelukkende i talespråk. Som vi har sett i tekstanalysen, synes korte modale adverb ikke å erstatte modale verb i den modale funksjonen. Disse to uttryksmåtene fungerer heller side om side; talespråk har vist seg å inneholde flere epistemiske utsagn enn skriftlig tekst.

5 Resumé

Při výběru tématu pro svou diplomovou práci jsem se zaměřila na některé gramatické jevy v norštině, které mi jako nerodilé mluvčí dělají největší potíže. V procesu osvojování dalšího jazyka se nelze vyhnout srovnávání s jazykem mateřským, případně jiným cizím jazykem, který ovládáme na velmi dobré úrovni. Srovnávání vede zejména k vědomému i nevědomému napodobování a přenášení mluvnických struktur uložených v mysli do nového jazyka. Tímto způsobem si učení na jedné straně usnadníme v těch oblastech, kde analogie mezi konkrétními jazyky funguje, na druhé straně si však nikdy nemůžeme být jisti, že pravidla, jež si takto vytváříme, budou platit ve všech případech. Pak vznikají chyby typické pro mluvčí jednotlivých jazyků, například takzvané „čechismy“ apod. Není však zřejmě možné se předchozí zkušenosti úplně „zbavit“ a začít se učit nový jazyk bez ohledu na jakýkoli systém, který jsme si již sami utvořili.

Na chyby, jež vznikají nesprávným uplatňováním známých gramatických struktur, narážíme na všech úrovních jazyka. Já jsem se nakonec rozhodla prozkoumat a popsat způsoby vyjadřování modalita, a to zejména užití lexikálních prostředků. Modalita se vyskytuje ve všech jazycích, s nimiž jsem měla možnost se alespoň letmo seznámit. Mezi jednotlivými jazyky pak můžeme vždy najít jak spoustu rozdílů a zcela ojedinělých jevů, tak mnohé podobné nebo přímo společné rysy. Podrobný rozbor některých prostředků vyjádření modalita v norštině mi byl velkým přínosem k lepšímu porozumění jazyku, zejména při využívání příkladů z korpusu a jejich překladu do češtiny.

Modalita je v jazyce častým jevem, neboť dodává výpovědím subjektivitu, vyjadřuje postoje účastníků projevu k obsahu výpovědi. Rozlišujeme dva hlavní druhy modalita: jistotní a záhodnostní. Záhodnostní neboli deontickou modalitou vyjadřuje mluvčí, do jaké míry je

uskutečnění děje žádoucí, jinými slovy jeho nutnost nebo záhodnost. V případě jistotní, epistémické modality jde o stupeň pravděpodobnosti obsahu výpovědi, tedy zda uskutečnění děje nevěříme, pochybujeme o něm, nebo jsme si jím naopak jistí.

Jak v norštině, tak v češtině jsou jedním z nejběžnějších prostředků vyjádření modality způsobová slovesa. Ve větě tvoří součást přísudku a váží na sebe morfologické kategorie, ale vždy potřebují další doplnění v podobě neurčitého slovesného tvaru. Vyjadřují vztah ke skutečnému (vnějšimu) světu, nevyjadřují však samotný větný děj. Ve své práci jsem zkoumala význam a užití pěti základních modálních sloves v norštině, tj. *måtte*, *burde*, *skulle*, *ville* a *kunne*, jimž v různých kontextech odpovídají různé české ekvivalenty.

Dalším způsobem vyjádření modality v norštině jsou modální částice, které jsou téměř výhradně užívány v mluveném jazyce, zatímco v psaném textu se vyskytují jen zřídka. Jsou nositeli pouze epistémické modality. Někdy se řadí mezi příslovce, protože s příslovci vykazují některé společné rysy; navíc částice v norštině tvoří samostatný slovní druh. Částicemi se však občas nazývají pro svou délku, neboť jsou všechny jednoslabičné: *jo*, *vel*, *nok*, *visst*, *da* a *nå*. V češtině jim většinou odpovídají více či méně hovorové výrazy jako *teda*, *přece*, *vždyť*, *ale*, *jako* apod., skupina norských modálních částic je však přesněji vymezená.

Hlavní část diplomové práce tvoří rozbor a popis možných významů a užití těchto dvou lexikálních prostředků vyjádření modality. Z velkého množství příkladů nalezených v korpusu jsem se snažila vždy vybrat ty, které popisovaný význam nejlépe ilustrovaly. Nakonec jsem analyzovala několik norských textů jednak z korpusu, jenž shromažďuje psané texty, a jednak z korpusu, v němž jsou podle nahrávky zapsány rozhovory, tedy mluvená řeč. Celkový objem textů byl asi 40 000 slov, texty byly vybrány náhodně a z různých žánrů. Analýza se nedá považovat za směrodatnou pro svůj poměrně malý rozsah a pro nereprezentativnost vzorku (žánrové rozložení není vypočítáno tak, aby alespoň přibližně souhlasilo s poměrným rozložením

veškerého objemu produkovaného textu i co se týče stylu, dialektu nebo médií). Přesto přinesla i tato „nedokonalá“ statistika zajímavé výsledky.

Modální částice se v psaném textu vyskytly výjimečně a pouze tam, kde byl imitován mluvený jazyk; v mluveném projevu se naproti tomu objevovaly velice často. Užití jednotlivých modálních částic v rozhovorech však bylo velice subjektivní, mluvčí měli například tendenci užívat jednu nebo dvě konkrétní částice mnohem více než jiné. Zdá se tedy, že modalita těchto částic není jejich hlavní funkcí. Sémantika nehraje tak velkou roli jako u modálních sloves, částice zřejmě často fungují jako „prázdná slova“. Výskyt v mluvené řeči tuto funkci podtrhuje – částice vyplňují pauzy na přemýšlení nebo dotvářejí rytmus věty (což potvrzuje i jejich časté opakování).

Co se týče způsobových sloves, byl rozdíl v četnosti jejich užití v psaném a mluveném projevu zanedbatelný. Opět se tedy potvrzuje, že modalita částic je potlačena, neboť částice při vyjadřování modalit v mluvené řeči nenahrazují slovesa. Mezi slovesy byla velká většina užitá deonticky, a to zejména v psaném textu. V mluveném jazyce se vyskytovalo více způsobových sloves v epistémickém užití, i tak však byla v menšině. Mluvený projev se tedy vyznačuje častějším užitím epistémické modalit než psaný, a to nejen díky částicím. To je zřejmě dáno větší spojeností mluveného projevu s osobami jeho původce i příjemce, větší orientací tématu hovoru na subjektivní záležitosti nebo osobní názory a běžnějším vyjadřováním různých pocitů (váhání, opatrnost, důvěra, naděje, zdvořilost apod.).

6 Litteraturliste

Bokmålsordboka. Universitetsforlaget, Oslo 1994.

Chierchia, Gennaro; McConnell-Ginnet, Sally. 1991: *Meaning and Grammar*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1991

Cruse, Alan. 2000: *Meaning in Language*. Oxford University Press 2000

Faarlund, Jan Terje; Lie, Svein; Vannebo, Kjell Ivar. 2002: *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget, Oslo 2002

Grepl, Miroslav. 1995: *Syntax. I: Příruční mluvnice češtiny*. (Ed.) Karlík, Petr; Nekula, Marek; Rusínová, Zdenka. S. 369-698. Nakladatelství Lidové noviny, Brno 1995

Hagen, Jon Erik. 2000: *Norsk grammatikk for andrespråklærere*. Ad Notam Gyldendal, Bergen 2000.

Kulbrandstad, Lars Anders. 1998: *Språkets mønstre*. Universitetsforlaget, Oslo 1998.

Norsk synonymordbok. Kunnskapsforlaget, Oslo 1984.

Næs, Olav. 1979: *Norsk grammatikk*. Fabritius Forlag, Oslo 1979.

Rønhovd, Jarle. 1997: *Norsk morfologi*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1997.

Språkvett. Hovedredaktør Dag Gundersen. Kunnskapsforlaget, Oslo 2004.

Vassenden, Lars. 1993: *Norsk syntaks*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1993.

Vinje, Finn-Erik. 2005: *Norsk grammatikk – det språklige byggverket*. Kunnskapsforlaget, Oslo 2005.

Eksempler er ekserpert fra:

Tekstlaboratoriet ved Historisk-filosofisk fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo-korpuset av taggede norske tekster: <http://www.tekstlab.uio.no/norsk/bokmaal/>

Talemålskorpus, Avdeling for kultur, språk og informasjonsteknologi (Aksis) ved Universitetet i Bergen: <http://torvald.aksis.uib.no/talem/>

7 Vedlegg

Samtale 1 – modale adverb	
antall ord	ca. 8000
JO	33
DA	174
VEL	46
NOK	7
VISST	0
NÅ	84
til sammen	344

Samtale 2 – modale adverb	
antall ord	ca. 6000
JO	88
DA	14
VEL	3
NOK	1
VISST	4
NÅ	9
til sammen	119

Samtale 3 – modale adverb	
antall ord	ca. 11500
JO	92
DA	47
VEL	71
NOK	16
VISST	4
NÅ	7
til sammen	237

Talespråk	
antall ord	25500
modale adverb	700
andel i tekst	0,027
pr. tusen ord	27,45
modale verb	418
andel i tekst	0,016
pr. tusen ord	16,39
epistemiske (73)	17,46%

Samtale 1 – modale verb	
antall ord	ca. 8000
kan + kunne	50
skal + skulle	47
må + måtte	25
vil + ville	19
bør + burde	1
til sammen	142

Samtale 2 – modale verb	
antall ord	ca. 6000
kan + kunne	16
skal + skulle	50
må + måtte	23
vil + ville	9
bør + burde	2
til sammen	100

Samtale 3 – modale verb	
antall ord	ca. 11500
kan + kunne	72
skal + skulle	40
må + måtte	48
vil + ville	16
bør + burde	0
til sammen	176

Skriftspråk	
antall ord	15000
modale adverb ⁵	10
andel i tekst	0,001
pr. tusen ord	0,67
modale verb	297
andel i tekst	0,0198
pr. tusen ord	19,8
epistemiske (31)	10,44%

⁵ direkte tale redigert bort